

KARINĖS PSICHOLOGINĖS OPERACIJOS LIETUVOJE: 1919–1938 M. ISTORINĖ PATIRTIS

Srž. Irma Iljina-Valotkė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos 1919–1938 m. Lietuvoje vykdytos karinės psichologinės operacijos ir taikytos psichologinio poveikio priemonės. Šia tema iki šiol domėtasi gana menkai, tad literatūros lietuvių kalba yra mažai. Jame, remiantis Lietuvos centrinio valstybės archyvo duomenimis, analizuojamos vidaus ir užfrontės propagandos priemonės ir pagrindinės jos kryptys.

Nustatyta, jog pagrindinis psichologinių operacijų (angl. santrumpa PSYOPS¹) ir propagandos tikslas – paveikti auditorijų mąstymą, požiūrį ir elgseną. Nepaisant šiuolaikinių technologijų teikiamų galimybių, pagrindinės PSYOPS taktikos ir technikos liko nepakitusios, o bendravimas „akis į akį“, siekiant daryti įtaką, aktualus ir šiandien.

Tarpukario Lietuvoje prie literatūros skyriaus įsteigta Spaudos propagandos dalis (1920 m. kovo 1 d.) vykdė propagandą tiek valstybės viduje, tiek užfrontėje. Lietuvos kariuomenės vadovybė kartu su Švietimo ministerija numatė, jog valstybėje, apsuptoje stipresnių kaimynų, karinį rengimą reikia pradėti vykdyti jau mokykloje ir paskui universitete. Propaganda užfrontėje dažniausiai buvo nukreipta į valstybes, su kuriomis vyko kariniai konfliktai arba teritoriniai ginčai, vidaus propaganda – į šalies visuomenės švietimą, pilietiškumo ir atsparumo ugdymą.

Pagrindiniai žodžiai: psichologinės operacijos, psichologinio poveikio priemonės, propaganda.

¹ PSYOPS – anglų k. *Psychological Operations* – psichologinės operacijos.

ĮVADAS

Psichologinės operacijos karyboje taikomos ne vieną tūkstantmetį. Jos analizuojamos ir studijuojamos visame pasaulyje. Pagrindinis psichologinių operacijų tikslas – daryti įtaką tikslinėms auditorijoms. Studijuojant psichologines operacijas dažniausiai remiamasi užsienio šalių sukaupta patirtimi ir istorija. Lietuva, kaip kitos didžiosios šalys, 1919–1938 m. vykdė karines psichologines operacijas ir taikė psichologinio poveikio priemones, vadovaudamasi valstybės interesais.

1918 m., atkūrus nepriklausomybę, susidurta su dideliais iššūkiais. Lietuvos valstybė ne tik ginklu kovojo su bolševikais, bermontininkais ir lenkais, diplomatinio lygiu sprendė aktualius klausimus, bet ir stengėsi pelnyti savo gyventojų (ypač kitataučių) palankumą, atsispirti priešiškų jėgų propagandai.

1919–1938 m. laikotarpis pasirinktas neatsitiktinai. Randama duomenų, kad prie Žvalgybos skyriaus jau 1919 m. veikė Propagandos dalis. Ši institucija valstybiniu lygiu vykdė psichologines operacijas. 1938 m. Lenkija Lietuvai įteikė ultimatumą, jį priėmus, tarp valstybių užsimezgė diplomatiniai santykiai ir baigėsi beveik du dešimtmečius trukusi priešprieša, kai buvo naudojamos karinės, diplomatinės ir psichologinio poveikio priemonės.

Istoriografijoje tuo iki šiol domėtasi gana menkai, neaptartos tarpukario Lietuvoje vykdytos karinės psichologinio poveikio operacijos. Šia tema literatūros beveik nėra, todėl rašant straipsnį daugiausia remtasi Lietuvos centriniame valstybės archyve rastais dokumentais apie tiriamuoju laikotarpiu šalyje vykdytas psichologines operacijas ir taikytas psichologinio poveikio priemones. Straipsnyje taip pat nurodyta, kokios institucijos 1919–1938 m. buvo atsakingos už psichologines operacijas, aptartos karinės ir civilinės propagandos atskyrimo aplinkybės, 1919–1938 m. vykdytos vidaus ir užfrontės propagandos pagrindinės kryptys.

Iškeltiems tyrimo tikslams pasiekti buvo studijuojami Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi 1919–1938 m. pranešimai, atsišaukimai, įsakymai, tarpinstitucinio susirašinėjimo medžiaga (korespondencija), turto apskaitos knygos, sąmatos, instrukcijos ir raportai, susiję su karinėmis psichologinėmis operacijomis ir karinėmis psichologinio poveikio priemonėmis.

Cituojama to meto lietuvių kalba neredaguota.

Literatūros skyriaus Propagandos dalis

Vykstant Nepriklausomybės kovoms, Lietuvos vadovybė suvokė, kad, be stiprios ir modernios kariuomenės, ne mažiau svarbu turėti instituciją, kuri rūpintųsi visuomenės švietimu, jos informavimu rūpinimais klausimais, kuri viešintų valstybės poziciją Lietuvos provincijoje, pafrontėje ir okupuotose teritorijose. Pirmaisiais nepriklausomybės metais valstybine propaganda ir jos skleidimu užfrontėje rūpinosi Generalinio štabo Literatūros dalis.

Literatūros dalis buvo įsteigta kpt. Petro Rusecko pastangomis. Ją sudarė trys smulkesni padaliniai – Bendroji, Spaudos ir Švietimo dalys. Bendroji dalis užtikrino administracinį darbą, kuris būdingas bet kuriam skyriui. Spaudos dalis prie Literatūros skyriaus pradėjo veikti nuo 1920 m. rugsėjo 1 d. (Spaudos dalies veiklos ataskaita pradedama nuo šios datos, visa iki tol su spauda susijusi veikla priskiriama Literatūros skyriui apskritai.) Spaudos dalį sudarė dvi redakcijos, administracija ir spaustuvė. Periodinių raštų redakcija kuravo savaitinį laikraštį „Kariškių žodis“ (dabar žurnalas „Karys“) ir iliustruotą mėnesinį žurnalą „Atspindžiai“: *„Šie du spaudos organai savo laiku išeina, jų turinį tobulinama, kiek leidžia redakcijos pareigos.“*² Neperiodinių raštų redakcija kuravo statutų, rankraščių, instrukcijų ir kitų neperiodinių leidinių spaudą. Literatūros skyriaus užsakymai buvo dideli. Pavyzdžiui, 1920 m. balandžio 15 d. Literatūros skyrius užsakė: 10 000 egz. plakatų „Broliai lietuvninkai“, 10 000 egz. atsišaukimų lenkų kalba, 1500 egz. atsišaukimų „Piliečiai valdininkai“, 5000 egz. atsišaukimų „Pilieti“, 8000 egz. atsišaukimų „Kas eina į rinkimus“, 8000 egz. atsišaukimų „Visi į rinkimus“, 3100 egz. atsišaukimų „Broliai kareiviai“, 10 000 egz. „Lietuvos piliečiai“, 10 000 egz. atsišaukimų „Kareiviai“³. Atsišaukimai spausdinti lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, latvių ir jidiš kalbomis.

Tuo metu spauda buvo pagrindinė informavimo ir komunikavimo su visuomene priemonė. Daugiau žinių rasta apie tarpukario Lietuvoje

² Literatūros skyriaus viršininko raportai Štabo viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 1.

³ Įsakymas Generalinio štabo Literatūros skyriui Nr. 65. 1920 m. balandžio 15 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 9, l. 17.

veikusios Literatūros skyriaus Propagandos sekcijos darbuotojams taikytus reikalavimus. Tuometis Literatūros skyriaus viršininkas kapitonas Vytautas Steponaitis yra pasakęs: „*Literatūros skyriuje gausu laisvų etatų ir taip yra todėl, kad vyresnybė atsisakė man pervesti kai kuriuos prašomus karininkus ir karo valdininkus. Nes Literatūros skyrius apskritai yra specifinis ir į jį negalima ko nors nuskirti, o reikia kaip tik parinkti tinkamus asmenis.*“ Propagandos sekcijos specialistams, tuomet vadintiems instruktoriais, buvo skiriamos plataus spektro užduotys: reikėjo platinti literatūrą, rinkti informaciją, padėti kurtis nevyriausybinėms organizacijoms, verbuoti ir apmokyti savo padėjėjus. Tekdavo dirbti pavojingomis sąlygomis prieš okupuotuose kraštuose ir ginčytinose teritorijose, kur viena iš užduočių buvo organizuoti mitingus ir sakyti kalbas. Nors kvalifikacinių reikalavimų Propagandos sekcijos specialistams sąrašo nerasta, bet iš keliamų užduočių galima susidaryti bendrą vaizdą, kokiomis savybėmis turėjo pasižymėti instruktoriai. Tai turėjo būti raštingi, komunikabilūs, išradingi, nebijantys rizikingų užduočių patriotai.

Propagandos sekcijoje savanoriškai tarnavo žymiausi tarpukario dainininkai Kipras Petrauskas, Stasys Šimkus ir Antanas Sodeika. Nors buvo daug laisvų etatų, šiam darbui netinkamus asmenis nedelsiant atleisdavo. Tai rodo Alytaus apskrities viršininko raštas Propagandos skyriui dėl agentų veiklos. Rašoma, kad apskrityje veikia du propagandos agentai – Jiezne ir Alytuje. Skundžiamasi dėl agentų kompetencijos – „*tai yra žmonės mažo mokslo ir išsilavinimo ir tam darbui netikę*“⁴. Sakoma, kad jų pateikta informacija nepatikima, kartais net pramanyta. „*Į užfrontę jie kažin ar apsilanko. Čia vietoje irgi nieko neveikia.*“⁵ Todėl prašoma juos pakeisti tinkamesniais, veiklesniais agentais. Peržiūrint Literatūros skyriaus viršininko įsakymus rastas raštas, kuriame nurodoma atleisti du propagandos agentus dėl netinkamai atliekamų pareigų, tikėtina, kad jame minimi tie patys Jiezne ir Alytuje veikę agentai.

Nepriklausomybės kovų laikotarpiu ypač svarbu buvo greitai reaguoti į besikeičiančią situaciją ir informuoti visuomenę nušviečiant įvykius fronte, vyriausybės sprendimus, pateikti nurodymus ir instrukcijas. Taip pat reikėjo kelti savo kariuomenės ir gyventojų ūpą bei smukdyti prieš moralę. Kad galima būtų susidoroti su milžiniškais spaudos užsakymais

⁴ Alytaus apskrities viršininko raportas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 9, l. 162.

⁵ Ten pat.

ir užtikrinti savalaikę reakciją į įvykius, Literatūros dalies viršininkas kpt. P. Ruseckas pasiūlė įsteigti kariuomenės spaustuvę. 1919 m. rugpjūčio 11 d. Generalinio štabo Literatūros dalis išsiuntė raštą Krašto apsaugos ministerijai, kuriame prašė leisti įsteigti savo spaustuvę, argumentuodama tuo, jog valstybinė spaustuvė nepajėgia laiku atlikti Krašto apsaugos ministerijos užsakymų. Prie rašto buvo pridėta spaustuvės sąmata. Ranka rašytame laiške Literatūros dalies viršininkas kpt. P. Ruseckas apibūdino naujosios spaustuvės privalumus. Pasak jo, turint savo spaustuvę, galima kas dvi savaites išleisti po 32 p. knygutę, spausdinti įvairius blankus bei „*panašius smulkius daiktus*“. Jis apskaičiavo, kad nuosava spaustuvė per penkis mėnesius sutaupytų 11 100 auksinų. Laiško pabaigoje pateikiami keli argumentai kariuomenės spaustuvės naudai:

„*Būtų skubiai atliekami savo darbai;*

Būtų labiau saugoma spaudinių paslaptis.“⁶

Tačiau ar buvo įkurta spaustuvė, kaip siūlė kpt. P. Ruseckas, duomenų rasti nepavyko.

1920 m. kovo 1 d. Lietuvos kariuomenėje prie Literatūros skyriaus buvo įsteigta Kultūros ir švietimo sekcija, vėliau dėl padidėjusios darbo apimties išplėsta į dalį. Švietimo dalį sudarė trys sekcijos: Propagandos, Bendro lavinimo ir Mokyklų. Propagandos sekcija nuo 1920 m. kovo 1 d. buvo perimta iš Žvalgybos skyriaus. Įsteigus Kultūros ir švietimo sekciją, buvo parengta jos veiklos programa (vėliau patvirtinta ir išleista atskira knygele). Tuo metu suvokta, kad labai svarbu pradėti kultūros ir švietimo darbą – mokymus kariuomenėje, kelti karių išsilavinimo lygį, plėsti jų akiratį kultūros srityje.

Civilinės ir karinės propagandos atskyrimas

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, Generaliniame štabe prasižėjo reformos. 1921 m. buvo įsteigtas Karo mokslo skyrius, kurį sudarė Mokslo dalis, Karo statistikos ir karo geografijos dalis, Bendro mokslo dalis, Spaudos dalis ir Karių mokymo dalis. Buvę Literatūros skyriaus Propagandos sekcijos instruktoriai pagal savo gebėjimus buvo išskirstyti po šias dalis arba atleisti („*paliuosuoti*“) iš tarnybos. Tai nereiškė, jog pro-

⁶ Literatūros skyriaus viršininko raportai Štabo viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 2.

pagandos (psichologinių operacijų) poreikis sumažėjo, tiesiog po reformų šias funkcijas perėmė naujos įsteigtos dalys. Tuo labiau kad vykdyti propagandą valstybiniu lygiu pradėjo tokios organizacijos kaip Šaulių sąjunga ir vėliau įsikūrusi Vilniaus vadavimo sąjunga (toliau – VVS). Taip buvo įgyvendintos kapitono Vytauto Steponaičio įžvalgos, jog derėtų atskirti civilinę ir karinę propagandą.

Be visuomeninių organizacijų propagandinės veiklos, valdžioje buvę tautininkai bandė kurti valstybinės propagandos institucijos projektus. 1934 m. buvo parengta keletas tautinės Propagandos ministerijos projektų, tačiau realus tokių institucijų kūrimas strigo. Propagandos ministerijos steigimo idėja atgijo 1938 m., į valdžią atėjus Vlodo Mirono vadovaujamam Ministrų Kabinetui. Tuomet buvo įkurta Visuomeninio darbo vadyba (toliau – VDV) – valstybinė propagandos institucija. Spaudoje buvo taip aiškunami šios įstaigos tikslai: „*Valstybei, siekiančiai pažangos ir nuolatinio tvirtėjimo, reikalinga prie tautiškai kultūrinio ir valstybinio darbo pritraukti ir kūrybiškai sutelkti visus gyventojų sluoksnius. Kad tai būtų galima pasiekti, pirmiausia reikalinga visuomenę greit ir tiksliai informuoti apie tautos bei valstybės siekimus ir darbus.*“⁷ Teigta, kad tik sąmoningas ir gerai savo tautą pažįstantis pilietis gali daugiausia padėti valstybei. Ši institucija ėmėsi kontroliuoti žiniasklaidą, visuomenines organizacijas, valstybinių švenčių organizavimą ir cenzūrą. Dėl bandymo kištis į visas gyvenimo sritis ji visuomenėje įgijo gana liūdną reputaciją ir po pusmečio buvo panaikinta. Galbūt ši valstybinės institucijos veikla galėjo būti sėkminga, tačiau tautininkai „patirties“ sėmėsi iš totalitarinių režimų Europoje, kurie stengėsi kontroliuoti visas gyvenimo sritis, o tai Lietuvos visuomenei buvo nepriimtina.

Istorikas Dangiras Mačiulis straipsnyje „Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje“ padarė prielaidą, kad VDV galėjo būti įkurta kaip Vilniaus vadavimo sąjungos propagandinės veiklos tęsėja. 1938 m. lapkričio 25 d., reaguodama į Lenkijos diplomatinį spaudimą, Lietuva sustabdė VVS veiklą. Istorikas nepateikė įrodymų, kad VDV buvo įkurtas siekiant užpildyti atsiradusią spragą, tačiau daro prielaidą, kad Visuomeninio darbo vadyba tapo bent jau simboliniu VVS veiklos

⁷ Mačiulis D. *Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje*. 2009, p. 119 [žr. 2019-04-27]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/interstudija/2009_9/maciulis.pdf

perėmėju.

Nerasta duomenų, kada tiksliai Lietuvos kariuomenėje propagandai vykdyti vėl buvo įkurta atskira institucija – Karinio rengimo ir propagandos dalis. Ši dalis apėmė karių švietimo, kariuomenės ir visuomenės bendradarbiavimo funkcijas, žinoma, jog 1937 m. jai vadovavo pulkininkas leitenantas Stasys Balčiūnas. Pats naujai įsteigtos institucijos pavadinimas sako, jog jos veikla buvo orientuota daugiausia į Lietuvos kariuomenės kareivių ir karininkų ugdymą. Karo mokslo skyriaus dalys rūpinosi karo statutų ir kitų leidinių kariniams daliniams rengimu. Buvo atliekama užsienio karinės spaudos analizė ir perimama geroji praktika. Labiausiai akcentuota Vokietijos *„rinka karo mokslo veikalų, todėl reikalinga turėti su ja svarbiausius ryšius“*⁸. Didelės pastangos buvo dedamos gerinant kareivių ir karininkų individualų rengimą. 1937 m. buvo išleistas „Kareivių kultūros ir švietimo“ projektas. Jame teigta, kad kareivių kultūrinis ir švietimo darbas turi būti svarbiausias jų karinio rengimo veiksnys. Pabrėžta, jog šiuolaikiniam kareiviui, be techninio ir fizinio pasirengimo ir išsilavinimo, *„reikalinga sveika, aktyvi dvasia, deganti ryžtu ir pasiaukojimu, moralinis bei pilietinis išsiauklėjimas ir gilus, sąmoningas savo tautos reikalų ir siekių supratimas“*⁹. Buvo iškelti šie švietimo tikslai:

- diegti meilę savo tautai, kraštui, ugdyti pasiaukojimą;
- įsisąmoninti savo tautos laisvės, kaip būtinos sąlygos jos žmoniškai ateičiai, ir savo indėlio į bendrą žmonijos pažangą reikšmę;
- pakelti tautos vieningumo ir darbingumo lygį.

Kariai buvo šviečiami ir ugdomi pasitelkiant tuo metu naujausias technologijas. Per Valstybinį radiofoną kiekvieną sekmadienį buvo transliuojama laida „Kariuomenės radijo pusvalandžiai“. Šios laidos tikslas buvo dvejopas. Pirmiausia ji turėjo *„sąmoninti ir žadinti kareiviuose tarnybos pamėgimą, uolesnį savo pareigų vykdymą, pakelti karių nuotaiką“*¹⁰. Taip pat informuoti visuomenę apie karo tarnybą, iškelti jos reikšmę, *„skiepy-*

⁸ Pranešimas Karšto apsaugos ministeriui. Apsyskaita už 1919–1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 25, l. 32.

⁹ Raštas Lietuvos kariuomenės Spaudos ir švietimo skyriui. 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 208, l. 65.

¹⁰ Švietimo ministerijos Valstybės radiofono pranešimai Generalinio štabo Literatūros skyriui. LCVA, f. 929, ap.6, b. 149, l. 14–15.

ti krašto gynimo reikalų supratimą ir su kariuomene suartėjimo idėją¹¹. Propagandos dalis transliuodavo radijo laidas iš karinių poligonų, taip supažindindama visuomenę su karių buitimi. 1933 m. įvyko pirmoji radijo transliacija iš poligono. Ji laikyta sėkminga. Vėlesniuose raštuose minima, kad kariuomenės pusvalandžiai tapo „tradiciniai“ ir radijo klausytojų yra labai palankiai sutinkami. Buvo transliuojamos stovyklose rengiamos pamaldos ir pamokslai, tiesioginės šaudymo iš kulkosvaidžių pratybos (kartu ir komentuojamos), įvairių dalinių pasirodymai – kai kariai deklamuodavo eilėraščius, dainuodavo, skaitydavo laiškus artimiesiems ar vakare giedodavo giesmę „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim“¹². Šios laidos buvo puikus būdas pristatyti karių gyvenimą civiliams, suartinti kariuomenę ir visuomenę. Taip pat buvo išnaudojamos kino teikiamos galimybės.

Siekdama deramai reprezentuoti Lietuvos kariuomenę ir pristatyti ją šalies visuomenei ir užsienio valstybėms, Užsienio reikalų ministerija išsiuntė užklausą dėl „propagandinės filmos iš kariuomenės gyvenimo Lietuvoje“¹³. Kitame rašte pabrėžiama, kad lenkai labai sustiprino propagandą per kino filmų kronikas, todėl „ir mes turėtumėm galimybę savo geresnes bei trumpas kino filmų kronikas patalpinti į italų apžvalgas“¹⁴. Norint pristatyti Lietuvos kariuomenę užsienio valstybėms, buvo užmegzti ryšiai su italų viešąja įmone „Luce“, pirmąją, 1924 m. įkurta, valstybine filmų kompanija Europoje. Kariuomenės štabo viršininkui išsiųstame rašte pulkininkas Juozas Šarauskas pabrėžė: „Neatidėliojant reikėtų fiksuoti tokius momentus, kurių negalima inscenizuoti, pav. kariuomenės ir visuomenės suartėjimo diena, kariuomenės paradas, šaudymas poligone, karo mokyklos stovykla, manevrai ir t. t.“¹⁵

Švietimo ir spaudos skyriaus Karinio rengimo propagandos dalis rūpinosi karių laisvalaikio teatruose ir kine, proginiais renginiais. Ypač stengtasi iškilmingai minėti svarbias valstybei datas, švęsti valstybines šventes, tokias kaip Vasario 16-oji. Nepriklausomybės dienos minėjimai

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

¹³ Generalinio štabo viršininko pranešimas Užsienio reikalų ministerijos Spaudos biuro viršininkui. 1937 m. LCVA, f. 929, ap.6, b. 208, l. 5.

¹⁴ Ten pat, l. 7.

¹⁵ Pranešimas Kauno įgulos viršininkui. 1937 m, LCVA, f. 929, ap. 6, b. 208, l. 2.

turėjo būti prasmingi ir įspūdingi, kareiviams įsimintini, todėl buvo rengiami paradai, iškilmės ir koncertai.

Karinio rengimo ir propagandos dalis organizuodavo karių laisvalaikį ir ekskursijas. 1937 m. kovo 3 d. rašte išreiškiamas susirūpinimas dėl karių kultūrinio laisvalaikio, kad „*kareiviai, baigdami savo tarnybą, neliktų nematę svarbiausių istorinių, kultūrinių ir pramonės įstaigų bei vietų*“¹⁶. Raportuodamas kariuomenės štabo viršininkui apie karių išvyką į pajūrį, Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas pulkininkas J. Šarauskas pažymėjo, jog „*tokio pobūdžio ekskursijos naudingos ne tik kariams, jos parodo visuomenei, kad kariai auklėjami tinkamai*“. Karinio rengimo ir propagandos dalies vadovaujamas kariuomenės ir visuomenės bendradarbiavimas labai pasiteisino ir atnešė apčiuopiamų rezultatų. Visuomenės pasitikėjimas kariuomene augo, o supažindinimas su karių buitimi ir karinių dalinių bei tarnybos būdų pristatymas pritraukdavo daugiau jaunimo į jos gretas. Palankiai sutinkami visuomenės kariai jautė pasididžiavimą savo profesija.

Mūsų dienomis Lietuvos kariuomenės reprezentavimu ir pristatymu civiliams rūpinasi civilių ir karių bendravimo specialistai, padalinių ryšių su visuomene atstovai. Ši sritis glaudžiai susijusi su psichologinėmis operacijomis, kadangi civilių ir karių bendradarbiavimas yra sudedamoji informacinių operacijų dalis, o psichologinių operacijų specialistai – jungiamoji kariuomenės ir visuomenės grandis. Jie turi gebėti dirbti tiek karo veiksmų teritorijose, tiek civilinėje aplinkoje.

VIDAUS IR UŽFRONTĖS PROPAGANDA, PAGRINDINĖS KRYPTYS

Užfrontės propaganda

Propaganda pagal sklaidos sritis buvo skirstoma į užfrontės ir vidaus. Užfrontės propaganda buvo siekiama kelti Lietuvos vyriausybės autoritetą prieš užimtuose kraštuose platinant atitinkamą literatūrą, atsisaukimus, proklamacijas. Tuo tikslu buvo siunčiami specialiai tam parengti

¹⁶ Spaudos dalies viršininko pranešimas. 1937 m. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 208, l. 65.

žmonės, kurie, vadovaudamiesi Kultūros ir švietimo skyriaus nurodymais, turėjo atlikti su propaganda susijusį darbą – rasti patikimų vietos žmonių, kurie padėtų platinti literatūrą, rinkti žinias apie propagandinę, nukreiptą prieš lenkus ir kitas tuo metu Lietuvai priešiškas valstybes, veiklą. Jų užduotis buvo imtis priemonių savo atžvilgiu priešišškai propagandai pašalinti: „*Jisai per tam tikrus instruktorius sužino priešininkų užmanymus, jų vidaus politinę padėtį ir pasiūlymus su gyventojais užimtų kraštų.*“¹⁷ Taip pat jie turėjo kelti sąmyšį prieš kariuomenėje, agituodami nepalaikyti savo vyriausybės grobikiškos politikos, nekovoti prieš tautą, kuri nenori jų pavergti, ir „*metus ginklus apleisti svetimas žemes*“¹⁸. Propagandos sekcijos instruktoriai buvo įpareigoti padėti kurtis civilinėms organizacijoms, kurios stiprintų „*susipratimą lietuvių*“. Siekiant geresnių rezultatų, Lietuvos teritorija buvo padalyta į rajonus ir kiekvienam rajonui priskirti instruktoriai.

Duomenų apie propagandos specialistų rengimą nerasta, tačiau yra išlikęs raštas apie Latvijoje organizuotus *Informacijos kursus*. Į šiuos kursus galėjo vykti karininkai ir eiliniai kariai. Juose buvo skaitomos paskaitos politikos, istorijos, ekonomikos, sociologijos ir kitomis temomis. Dauguma paskaitų buvo skirtos kariuomenės aktualijoms, jų skaityti atvykdavo žymūs visuomenės veikėjai ir „*mokslo vyrai*“. Kursų trukmė – 2–3 savaitės. Rašte minima, jog tai penkti iš eilės kursai ir juos jau baigė 246 kareiviai ir 13 karininkų. Tiksliai nežinoma, kiek Lietuvos karių dalyvavo šiuose kursuose, tačiau jie buvo puiki galimybė praplėsti savo akiratį, ugdyti kritinį mąstymą ir įgytas žinias perteikti tarnybos draugams.

Propagandos sekcijoje dirbo laisvai samdomi civiliai ir etatiniai karinius laipsnius turintys instruktoriai. Remiantis įsakymais Literatūros skyriui ir tarpinstitucinio susirašinėjimo dokumentais galima išvardyti skyriaus tarnautojų pareigybes: raštvedys, Propagandos sekcijos instruktorius, slaptasis instruktorius, užsienio kalbų vertėjas, Kultūros ir švietimo sekcijos instruktorius, raidžių rinkėjas (1920 m. liepos mėn. įsakymu N. 82 nurodyta raidžių rinkėjus „*skaityti I rūšies specialistais*“).

Pafrontėje ir okupuotose teritorijose veikė slapti Propagandos sekcijos instruktoriai. Galima daryti prielaidą, kad tai galėjo būti civiliai vietos gyventojai, užverbuoti Propagandos sekcijos instruktorių. Pagrindinė jų

¹⁷ Propaganda. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 13, l. 72.

¹⁸ Ten pat.

užduotis buvo rinkti informaciją savo atsakomybės rajone ir ją teikti Literatūros skyriaus viršininkui. Jiems buvo mokamas mėnesinis atlyginimas ir išmokos kelionės išlaidoms padengti. Žinomi Mažojoje Lietuvoje veikę slapti instruktoriai G. Petrulevičius ir J. Margis. Literatūros skyriaus turto knygos įrašai liudija, kad jie nuolat keliaudavo. Vien 1920 m. gegužę G. Petrulevičiui nurodyta išmokėti 940 ir 500 auksinų (tuometė Lietuvos valiuta litas buvo įvestas 1922 m.) kelionės išlaidoms apmokėti. Ir vėliau G. Petrulevičiaus kelionės išlaidų išmokos liko panašios. Taip pat yra duomenų apie slaptąją instruktore tarnavusią M. Levisauskaitę. 1920 m. balandžio 15 d. įsakymu nurodyta slaptai instruktorei M. Levisauskaičiai išmokėti 1000 auksinų kaip kovo mėn. atlyginimą ir 58 auksinus kelionės išlaidoms atlyginti. M. Levisauskaitės kelionės išlaidos svyruoja nuo 58 iki 150 auksinų, todėl galima daryti prielaidą, kad ji keliaudavo mažai, arba jos atsakomybės rajonas galėjo būti Kaune ar Kauno rajone, netoli Literatūros skyriaus būstinės. Slaptų instruktorių veikla buvo pavojinga. Tai liudija ir Literatūros skyriaus viršininko kpt. V. Steponaičio raštas armijos intendantui, pažymėtas žyma „Slaptai“:

„Grąžindamas apyskaitą pranešu, kad pirmiau nuo vežėjų sąskaitos nebuvo imamos, užteko vien tik slapto instruktoriaus preiškimo. Antra – ne visur sąskaitą galima gauti, nes instruktoriai važinėjo ar lenkų užimtose vietose ar neutralioje zonoje, ar Latvijoje, kur mūsų instruktoriui buvo duoti nurodymai atsargumo laikantis nereikalauti jokių sąskaitų. Kitas sąskaitas patys instruktoriai pametė ar turėjo panaikinti, nes buvo atsitikimų, kad juos suimdavo.“¹⁹

1920 m. gegužės 8 d. įsakymu N. 71 nurodyta 20 000 auksinų, gautų iš Valstybės izdo, paskirstyti taip: 10 000 auksinų skirti slaptiems instruktoriams, 5000 auksinų – susisiekimui su užimtais kraštais, 5000 auksinų – instruktorių kelionių išlaidoms apmokėti. Remiantis šiuo įsakymu galima daryti prielaidą, jog ypatingas dėmesys buvo skiriamas ryšiams su okupuotomis teritorijomis palaikyti, taip pat slaptų informatorių tinklui ir propagandos instruktorių veiklai atsakomybės rajonuose plėsti.

Propagandinę literatūrą į pafrontę pristatydavo etatiniai Literatūros skyriaus kurjeriai, ją platindavo pasitelkę užverbuotus padėjėjus ir vietos gyventojus. Vienas propagandinės literatūros – politinio turinio agitacinių lapelių – proklamacijų platinimo būdų buvo jas mėtyti iš orlaivių.

¹⁹ Raštas armijos intendantui. 1919 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 11.

Kad šis platinimo būdas buvo naudojamas, rodo Propagandos biuro vedėjo raštas Generalinio štabo Literatūros dalies vedėjui: „*Prašau atsiųst iš Aviacijos dalies žmonių pasiimti proklamacijų orlaiviais mėtyti lenkų kareiviams. Atsišaukimų yra dviejų rūšių, viena baltu popieriu, kita – spalvotu.*“²⁰ Kad proklamacijas mėtyti iš orlaivių buvo labai efektyvu, rodo lenkų generolo Lucijano Želigovskio protestas dėl taip platinamų lietuvių laiškų lenkų kareiviams: „*Želigovskis pabūgo mūsų proklamacijų ir per Tautų Sąjungos Kontrolės komisiją norėjo jų atsikratyti.*“²¹ Taip pat Lietuvos šaulių atsišaukimo citata: „*Kada Želigovskio aeroplanai Ukmergėje mėtė bombas į minią – buvo tylu. Kada mūsų aeroplanai pradėjo mėtyti atsišaukimus – Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija draudžia mums gintis nuo grobikų net atsišaukimais.*“²² Slapti propagandos instruktoriai veikė Mažojoje Lietuvoje, okupuotame Vilniaus krašte ir Latvijoje. Kadangi nuo 1918 m. tarp Lietuvos ir Latvijos vyriausybių vyko teritoriniai ginčai, abi pusės naudojo agitaciją pasienio gyventojams į savo pusę palenkti.

Vidaus propaganda

Atkūrus nepriklausomybę, be išorės grėsmių, Lietuvoje buvo nemažai vidaus problemų. Viena jų – nebuvo glaudaus ryšio tarp kaimo ir valdžios. Pasak Literatūros skyriaus viršininko kpt. V. Steponaičio, „*kaimas ir liaudis menkai žino apie valdžios darbuotę, laikraščių mažai ir retai gauna, nėra didelio noro duoti rekvizijas, mokėti mokesčius ir pan.*“²³ Žandarų viršila Paulauskis iš Salantų teigė: „*Mažuma tepasitiki Lietuvos valdžia, nes nėra kas paaiškintų, kas per viena Lietuvos valdžia. Laikraščiai labai vėlai ateina.*“²⁴ Priešiški agitatoriai provincijoje skleidė įvairiausių, kartais net absurdiškus, gandas: „*Gandas eina, kad Lietuvos valdžia uždėsianti labai didelius mokesčius kaip tai: nuo kiekvieno arklio 100 auks.,*

²⁰ Lietuvos gynimo komiteto įsakymas Literatūros dalies vedėjui Kaune Nr. 203. 1920 m. lapkričio 4 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 17, l. 175.

²¹ Lietuvos šaulių sąjungos atsišaukimas „Piliečiai domės“. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 3, l. 7, l. 68.

²² Ten pat.

²³ Žvalgybos pranešimai iš fronto ir provincijų. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 3, l. 2.

²⁴ Ten pat.

nuo karvės 100, nuo šunies 100 ir pan.“²⁵ Tai rodo, kad gandai ir pramanai neišsilavinusioje visuomenėje turėjo labai didelę galią – galėjo sukelti nepasitikėjimą valdžia, priversti visuomenę priešintis jos sumanymams.

Vidaus propagandos tikslas buvo šviesti Lietuvos auditoriją svarbiausiais jai klausimais, pasakoti apie valdžios darbus, artėjančius rinkimus į Steigiamąjį Seimą, priešišką agitatorių veiklą ir t. t.: „*Tam tikslui Kultūros ir Švietimo skyrius turi savo instruktorius, kurių pagalba platina literatūrą ir gyvu žodžiu pasakoja bei aiškina svarbesnius dienos klausimus, atsakinėja į priešišką agitaciją.*“²⁶ Šioje instrukcijoje pažymima, kad visa propagandinė veikla turi būti derinama su kariuomenės vadovybe, o prireikus „*organizuojama kituose kraštuose*“²⁷. Kartą per mėnesį instruktoriai privalėjo pateikti savo atliktų darbų ataskaitas ir nušviesti situaciją rajone.

1920 m. vasario 8 d., norėdamas pagerinti provincijos visuomenės švietimą, Propagandos biuras išplatino pranešimą „Lietuvoje“ Nr. 31, kuriame inteligentai kviečiami rengti paskaitas, diskusijas, sakyti kalbas Lietuvos miesteliuose ir sodžiuose. Į Propagandos biuro raginimą bendradarbiauti atsiliepė įvairių Lietuvos vietovių žmonės. Norintieji prisidėti prie biuro darbo prašė atsiųsti detalius nurodymus ir paskaitų temas. Vaistininkas Rubikas iš Šakių apskrities rašė: „*Su mielu noru apsiimu prisidėti prie to prakilnaus darbo.*“²⁸ Mokytojas Kašponis iš Naujamiesčio prašė atsiųsti „*paskaitų apie Steigiamąjį Seimą, apie savivaldybes ir dar kokias Tamstos išrasit reikalingas sodžiaus informavimui.*“²⁹ Taip pat prašoma patarimų, kaip tas paskaitas skaityti. „*Norėčiau patarnauti šioj srity, bet trūksta man nurodymų.*“³⁰ Mokytojas iš Rokiškio Antanas Šukys išreiškė norą bendradarbiauti su Propagandos biuru, prašė atsiųsti literatūros ir leisti organizuoti paskaitas, diskusijas, skaitymus. Norint vykdyti viešą šviečiamąją veiklą, reikėjo Propagandos biuro leidimo. Mokytojas Juozas Meškonis iš Troškūnų, Panevėžio apskrities, rašė: „*Aš su mielu noru ir dideliu pasišventimu sutinku nors sekmdienio dienomis patarnauti tiems kraštams. Andrioniškiui, Troškūnams, Anykščiams ir Viešintams,*

²⁵ Ten pat, l. 3.

²⁶ Propaganda. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 13, l. 173.

²⁷ Ten pat, l. 173.

²⁸ Laiškai Literatūros skyriui. 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 16, l. 11.

²⁹ Ten pat, l. 17.

³⁰ Ten pat, l. 11.

rengdamas juose viešas paskaitas ir prakalbas.³¹ Jis pabrėžė, kad ten nėra žmogaus, kuris tuo užsiimtų, ir paprašė atsiųsti informacijos bei leisti tai daryti.

Literatūros skyriui pavyko užmegzti bendradarbiavimo ryšius su civiliais ir įtraukti juos į šviečiamąją veiklą. 1920 m. kapitono V. Steponaičio siūstame Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijai rašte pažymima, jog Švietimo dalyje prie karių švietimo prisideda nemažai civilių. Per savaitę vien Kauno įguloje buvo perskaityta 16 paskaitų. Taip pat pabrėžiama, kad lektoriai dirba provincijoje ir yra siunčiami į frontą. Nurodoma, kad „tuos civilius žmones prie darbo labiau pritraukus ir atlyginti išlaidas sąryšyje su važinėjimais fronte, randu reikalingu duoti jiems atlyginimo“³². Pridėtas ir atlyginimų projektas. Už paskaitą nauja tema, kuri tęsiasi 45 minutes, siūloma mokėti 60 auksinų, jeigu dirbama fronte, 40 auksinų – jeigu dirbama užnugaryje. Paskaitą, kuri tęsiasi daugiau nei 60 minučių, siūloma prilyginti dviem paskaitoms. Nerasta duomenų, ar šis projektas buvo patvirtintas, tačiau jis rodo Literatūros skyriaus viršininko išvalgumą, norint sustiprinti bendradarbiavimą su civiliais, kurie tuo metu dažniausia dirbo savanoriškai ir neatlygintinai. Kad tokie savanoriai lektoriai buvo labai vertinami, liudija Literatūros skyriaus raštas „gerbiamam lektoriui V. Riečiūnui“, su kuriuo kruopščiai buvo derinamas paskaitų laikas, kartu pranešant, kad „arkliai bus prisiųsti į namus už pusvalandžio prieš paskirtąjį paskaitai laiką“³³.

Vidaus (valstybinė) propaganda daug dėmesio skyrė Lietuvos kariuomenės ugdymui. 1920 m. pavasarį apimus kovos veiksmais fronte, karinė vadovybė labiau susirūpino kariuomenės švietimu ir lavinimu. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvos kariuomenė susidūrė su daugybe iššūkių. Pasak Žvalgybos skyriaus viršininko ataskaitos, pastaruoju metu kariuomenėje pastebimas „nupuolimas drausmės“ Kauno įgulos daliniuose, ypač provincijos įgulose. Atkreipiamas dėmesys į prastą jaunėnių karininkų išsilavinimą, dėl kurio jų negerbia kareiviai. Pažymima, kad trūksta susikalbėjimo, dvasinio ryšio tarp kareivių ir karininkų, kad valstybinė propaganda kariuomenės daliniuose yra per silpna. Didele

³¹ Ten pat, l. 12.

³² Prašymas Krašto apsaugos ministeriui dėl paskaitų vedimo, atlyginimo už paskaitų vedimą projektas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 17, l. 209–212.

³³ Literatūros dalies pranešimas lektoriui V. Bičiūnui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 17, l. 223.

problema laikomas pramogų kariams trūkumas ir nepakankama jų kontrolė, dėl to jie labai dažnai savavališkai pasišalina iš tarnybos vietų ir eina pramogų ieškoti į miestą. Taip pat nurodoma, kad „*nėra geros sanitarinės priežiūros kareivinių ir kareivių ir blogas kareivių maitinimas daugelyje kariuomenės dalių*“³⁴. Toje pačioje ataskaitoje minima, kad iki 1920 m. vasario 22–23 d. „*kariškių sukilimo*“ komunistų veikla Lietuvos kariuomenės daliniuose buvo „*pripuolama*“, tačiau po jo suaktyvėjo. Tai rodė komunistų platinami atsišaukimai ir leidžiamas laikraštis „Kareivių teisė“. Pasak ataskaitos rengėjų, „*bolševikai darbuojasi labai slaptai, tai ir jų sekimas yra ypatingai sunkus, ypač kariuomenės dalyse, kur vesti slaptą agentūrą yra be galo sunku*“³⁵. Nepaisant kilusių sunkumų, Žvalgybos skyriui pavyko į kariuomenės dalinius įterpti savo žmonių, ir jie netrukus raportavo apie „*rimtą komunistų propagandą*“.

Lietuvos kareiviai, gyvendami blogomis sąlygomis ir neturėdami „*dvasinio ryšio su savo karininkais*“, buvo neatsparūs bolševikų propagandai ir agitacijai. Kareivinėse lankėsi daugybė įvairių įtartinų asmenų, o patys kareiviai mieste lankė darbininkų klubus, dalyvavo jų susirinkimuose, taip pat buvo tokių, kurie palaikė ryšius su komunistų – bolševikų partijos nariais. 1920 m. birželio mėn. surinkta duomenų apie kariuomenės daliniuose susikūrusias komunistų „*jačeikas*“ (kuopeles). Iki liepos priešiškių grupuočių veikla taip išsiplėtė, kad buvo nutarta jas nedelsiant likviduoti. Per operaciją buvo nustatyti 27 „*jačeikos*“ nariai, 21 iš jų Karo teismas skyrė įvairios trukmės sunkiųjų darbų kalėjimo, vienam – mirties bausmę. Juos tardant paaiškėjo, kad Lietuvos kariuomenės daliniuose „*gyvavo pilnai prisiruošusi prie sukilimo karinė – komunistinė organizacija su atvykusiu iš Tarybų Rusijos komisaru po slapyvardžiu Onufrij Šostak priešakyje*“³⁶.

Kad pagerintų Lietuvos kariuomenės dalinių padėtį, Propagandos sekcija išleido įslaptintą instrukciją (įsakymas Lietuvos kariuomenei Nr. 255). Remiantis šia instrukcija, kiekviename dalinyje (komendantūroje) turėjo būti paskirtas karys, geriausia tas, kuris rūpinosi karių švietimo ir ugdymo reikalais, galintis kiekvienoje kuopoje rasti ištikimų padėjėjų, „*labiau apsišvietusių ir susipratusių nepriklausomos valstybės*

³⁴ LCVA, f. 929, ap. 6, b. 14, l. 87.

³⁵ Ataskaita „Bolševizmas Lietuvoje dabartiniu momentu“. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 11, l. 10.

³⁶ Ten pat.

*propagandos reikalui*³⁷. Šie padėjėjai turėjo dirbti slaptai ir nuolat informuoti apie karių „ūpą“, gyvenimo sąlygas ir priešišką agitaciją. Atsakingas už propagandą karys privalėjo mokyti ir ugdyti savo padėjėjus, kad, susidūrę su priešiška agitacija, jie gebėtų savarankiškai vykdyti „*kontragitacijas*“. Pasak instrukcijos rengėjų, taip pat jis turėjo kiekvieną savaitę siųsti pranešimus, užpildęs atitinkamas raporto formas, organizuoti paskaitas, vakarones ir laisvalaikį kariams, kad jie būtų visapusiškai užimti ir neturėtų laiko vaikščioti „*po mitingus*“. Ypač tai taikytina laikotarpiui prieš Steigiamojo Seimo rinkimus. Esant neaiškumų, nurodyta raštu ar telefonu kreiptis į Generalinio štabo Kultūros ir švietimo sekciją. Instrukcijoje pabrėžiama: „*Valstybinės idėjos propaganda jokiū būdu negali užstelbti bendro kultūros bei švietimo darbo, kuris turi eiti pagal Kultūros ir Švietimo Sekcijos programas.*“³⁸

Instrukcijoje buvo pateikta ir propagandos raporto forma – klausimai, į kuriuos turėjo atsakyti už propagandą atsakingas karys:

- 1) „*Kas veda priešvalstybinę propagandą, kaip ji veikia?*“
- 2) *Kokius trūkumus išnaudojant vedama propaganda, į ką ji orientuota, kokiais būdais vedama (pridėti proklamaciją, brošiūrą ir t. t.)?*
- 3) *Koks kareivių ūpas, ko jie reikalauja, apie ką kalba?*
- 4) *Kas daroma tai agitacijai prašalinti, kokios paskaitos laikomos, kiek ir kokie žmonės įtraukti į valstybinės propagandos darbą?*
- 5) *Ką reikia daryti prieš agitacijai pašalinti?*³⁹

1920 m. liepos 14 d. Literatūros skyriaus viršininkui skirtame Raseinių komendantūros raporte rašoma, kad pas karį A. Lukšą rastas laikraštis „Kareivių tiesa“ ir kelios komunistų proklamacijos, kurias esą jam davė nepažįstamas 6-ojo pėstininkų pulko karys. Šie agitaciniai leidiniai iš kario atimti.

Dar viename raporte rašoma, jog, pašalinus karį, kuris buvo įtariamas agitacine veikla, daugiau jokios priešiškos veiklos nepastebėta. Karių nuotaikos geresnės nei anksčiau, susidomėjimas politika nedidelis, daugiau rūpi „*visokie gyvenimo trūkumai (stoka rūbų, avalynės, blogas val-*

³⁷ Komendantūros propagandos reikalų instrukcija. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 3, l. 203.

³⁸ Generalinio štabo Kultūros ir švietimo sekcijos instrukcija. 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 13, l. 169.

³⁹ Ten pat.

gis ir t. t.)⁴⁰. Pranešama, kad pasiturintys piliečiai gali išvengti tarnybos kariuomenėje – išsipirkti, ir tokia neteisybė erzina nepasiturinčiuosius. Pradėta rūpintis karių švietimu, įsteigtas knygynas, mokykla. Mokykloje kariai mokomi rašyti, skaityti, geografijos, gamtos mokslų ir Lietuvos istorijos. Juos moko trys karininkai. Geriau organizuoti karių švietimą „*kliudo nepatogios fronto gyvenimo aplinkybės*“⁴¹. Siekiant užkirsti kelią agitacijai, rekomenduojama:

turėti tarp karių kuo daugiau išsilavinusių ir ištikimų žmonių;

kontroliuoti karių laisvalaikį;

ap rūpinti karius reikalingiausiais daiktais ir maistu, užkirsti kelią sąžiningumui ir korupcijai užnugario tarnybose.

Prasidėjus karui su Lenkija, kariams buvo skaitoma valandos trukmės paskaita „Ką Lietuvai duotų unija su Lenkija“⁴². Pabrėžiama, kad tiek Lietuvos kariuomenėje, tiek kaime yra asmenų, kuriems labai rūpi lietuvių santykiai su Lenkija. Kariai paskaitos klausė susidomėję ir pageidavo, kad tokios paskaitos jiems būtų rengiamos dažniau. Karių ūpas geras, tačiau kyla daug įvairių klausimų: kiek laiko reikės tarnauti kariuomenėje, kada išleis namo, kodėl nesutarė su lenkais ir pan. Iš pokalbių su kariais paaiškėjo, kad jiems pabodo neaiški padėtis. Jų nuotaiką galima apibūdinti reikalavimu – „*arba vykim Želigovskį, arba eikim namon*“⁴³. Todėl tokio tipo paskaitos labai reikalingos, ypač atsižvelgiant į tai, jog daugelis karių visiškai nesupranta situacijos. Karių švietimas vyksta pagal programą, tačiau ne visada pavyksta jos laikytis, nes nepakanka karininkų. Reikia, kad pulke bent vienas žmogus būtų paskirtas rūpintis karių švietimu. Kuopose knygynų nėra, knygų ir laikraščių kariai gauna retai, be to, laisvalaikio apskritai nepratinami skaityti.

Propagandos biuro projektas

1920 m. Propagandos sekcijos veiklos mastas buvo milžiniškas, o kvalifikuoto personalo labai trūko. Akcentuojama, jog Literatūros skyriuje daug laisvų etatų ir taip yra todėl, kad „*vyresnybė atsisakė pervesti kai*

⁴⁰ Apie kareivių ūpą. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 14, l. 18.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Raštas Literatūros skyriaus viršininkui. 1921 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 16, l. 162.

⁴³ Ten pat, l. 178.

*kuriuos prašomus karininkus ir karo valdininkus. Nes Literatūros skyrius apskritai yra specifinis ir į jį negalima ko nors nuskirti, o reikia kaip tik parinkti tinkamus asmenis*⁴⁴.

Literatūros dalies viršininko kpt. V. Steponaičio nuomone, reikėjo apsiriboti tik karine propaganda, o civilinę turėjo perimti naujas propagandos biuras, įsteigtas prie Ministrų Kabineto, Vidaus reikalų ministerijos ar kitos civilinės įstaigos. Šią idėją kpt. V. Steponaitis buvo iškėlęs dar 1920 m. viduryje, kalbėdamas apie prastą Propagandos sekcijos padėtį. Literatūros skyriaus viršininko įžvalgos pasirodė teisingos, ypač kai Lietuva susidūrė su „*avantiūrininkais – želigovskininkais*“. Pasak viršininko, „*propaganda buvo nesutvarkyta platesniame maštabe ir negalėjo pasekmingai veikti*“⁴⁵. Reikalai pagerėjo, kai buvo įsteigtas Gynimo komitetas. Jo iniciatyva buvo sukviesti visų įstaigų, dirbusių propagandos srityje, atstovai ir įsteigtas bendras Propagandos biuras, prie kurio veiklos „*dabar lėšomis ir žmonėmis prisideda Gynimo komitetas ir pavesto man skyriaus propagandos sekcija*“⁴⁶.

Įsteigus bendrą Propagandos biurą, reikalai pasitaisė ir buvo galima vykdyti nuoseklesnę veiklą. Tačiau Literatūros skyriaus viršininkas ir toliau laikėsi savo nuomonės, jog turėtų būti įsteigtas „*atskiras propagandos biuras prie ministerių kabineto ar kur kitur*“⁴⁷. Jis argumentavo tuo, jog, kai praeis L. Želigovskio pajėgų keliamas pavojus, galbūt dabartinis Propagandos biuras išnyks, kadangi daug žmonių grįš dirbti savo ankstesnio darbo. Jo manymu, propaganda bus dar labiau reikalinga plebiscito Vilniaus krašte laikotarpiu. Rašto pabaigoje pridedama: „*Todėl randu reikalingu, kad dar šiemet, nežiūrint dabartinės propagandos biuro darbuotės, prie ministerių kabineto būtų sudarytas propagandos biuras ir būtų priimta jo sąmata*“⁴⁸. Viršininkas aiškino, kad Gynimo komitetas galėtų dirbti kartu su Propagandos biuru, kuris perimtų visą su propaganda susijusį darbą.

⁴⁴ Literatūros skyriaus viršininko raportai Štabo viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 1.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Literatūros skyriaus viršininko raportai Štabo viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 3.

1920 m. lapkričio 23 d. kpt. V. Steponaitis parengė ir pateikė Krašto apsaugos ministerijai Propagandos biuro projektą. Pagrindinis šios įstaigos siekis – didinti Lietuvos piliečių valstybinį sąmoningumą. Tai pasiekti turėjo padėti apskrityse ir užfrontėje nuolat veikiančios instruktoriai, po miestelius važinėjantys gabūs ir iškalbingi lektoriai, kaimuose platinami atsišaukimai, laikraščiai ir rengiami propagandininkų kursai. Etatų sąrašė buvo numatytos šios pareigybės: Propagandos biuro vadovas, padėjėjas, atsišaukimų redaktorius, 40 apskričių instruktorių (po 2 apskričiai), 20 pafrontės instruktorių, 2 raštininkai, mašinistas, kurjeris ir sargas⁴⁹.

Literatūros skyrius glaudžiai bendradarbiavo su Žvalgybos skyriumi. Tai rodo 1920 m. gruodžio 17 d. raštas „Visai slapta!“, kuriame rašoma, kad Literatūros skyriaus viršininkui siunčiama 18 egzempliorių įvairių proklamacijų, laikraščių, gautų pastaruoju metu. Priduriama, kad ateityje taip pat bus siunčiama po vieną pavyzdį aptiktų panašių priešiškos veiklos įrodymų. O Propagandos sekcijos instruktoriai gavo žinių apie rengiamą 1921 m. sausio 15 d. demonstraciją, į kurią norėta įtraukti Lietuvos karius, ir informaciją perdavė Žvalgybos skyriui. Peržiūrint archyvinę medžiagą rasta nemažai tarpinstitucinio bendradarbiavimo ir keitimosi informacija pavyzdžių. Žvalgybos skyrius dalydavosi priešiškos agitacijos produktais, Propagandos skyriaus specialistai perduodavo informaciją apie priešišką veiklą.

Toks bendradarbiavimas aktualus ir mūsų dienomis. NATO psichologinių operacijų doktrinoje pažymėta, jog psichologinių operacijų specialistai, planuodami operacijas, analizuodami tikslines auditorijas ir vertindami galimą efektą, privalo glaudžiai bendradarbiauti su žvalgybos skyriais. Literatūros skyriaus Propagandos sekcijos instruktoriai savo atsakomybės rajonuose ir okupuotose teritorijose vykdė įvairias užduotis. Jų veikimo metodai ir procedūros naudojami ir šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje. Mūsų dienomis psichologinių operacijų specialistams skiriami atsakomybės rajonai, kuriuose jie įpareigoti veikti, aptikus propagandinį produktą, pildoma raporto forma, panaši į naudotą tarpukariu. Palyginę Propagandos skyriaus veiklos instrukcijas ir šiuolaikinius PSYOPS pareiginius nuostatus, matome panašias užduotis, susijusias su informacijos rinkimu ir analize.

⁴⁹ Raštas armijos intendantui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 11.

Pagrindinės propagandos kryptys

Literatūros skyriaus Propagandos sekcija, glaudžiai bendradarbiaudama su Žvalgybos skyriumi ir kitomis institucijomis, psichologines operacijas, arba, kaip tuomet buvo sakoma, propagandą, vykdė trimis išorės kryptimis.

Propagandinė kova su Latvija

Po Pirmojo pasaulinio karo žlugo imperijos ir kūrėsi naujos valstybės, tad sienų klausimas buvo labai opus. Lietuva ir Latvija turėjo nustatyti ir įteisinti tarpusavio sienas. Tai nebuvo lengvas procesas ir dėl istorinių aplinkybių, ir dėl to, kad ginčytinose teritorijose gyveno kelių tautybių žmonės. Sienų nustatymo procesas taip pat strigo dėl abiejų šalių politikų ambicijų ir nepagrįstų pretenzijų į kaimynų žemes. Pavyzdžiui, latviams reikėjo Mažeikių, nes tai buvo jiems svarbus geležinkelio mazgas, per kurį iš Rygos patogų pasiekti Liepoją. Lietuvių apetitas irgi buvo nemažas – prie Lietuvos jie reikalavo prijungti Daugpilį ir dalį Latgalos, taip pat Liepoją.

Kadangi Klaipėdos krašto likimas buvo neaiškus, lietuviams buvo svarbu turėti visavertį priėjimą prie jūros, todėl ypač stengtasi pagrįsti pretenzijas į pajūrio ruožą bent iki Papės ežero, esančio dabartinėje Latvijos teritorijoje, kur planuota įrengti uostą. Vienas teritorinių problemų sprendimo būdų buvo plebiscitas (visuotinis gyventojų balsavimas teritorijos ir kitais santvarkos klausimais), tad abi valstybės naudojo psichologinio poveikio priemones gyventojų nuomonei formuoti. Žinoma, kad Mažeikiuose veikė latvių agitatoriai, kviečiantys gyventojus jungtis prie Latvijos, o slapti lietuvių propagandos instruktoriai stengėsi į savo pusę palenkinti Latvijos gyventojus platindami atsišaukimus, organizuodami susirinkimus ir mitingus. Iš Literatūros skyriaus viršininko rašto armijos intendantui, pažymėto žyma „Slaptai“, sužinome, kad „*instruktoriai važinėjo ar lenkų užimtose vietose, ar neutralioje zonoje, ar Latvijoje*“⁵⁰. Latvija ir Lietuva sienos klausimą išsprendė palyginti taikiai 1921 m. ar-

⁵⁰ Raštas armijos intendantui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12, l. 11.

bitraže⁵¹. Bet plėtoti tolesnius draugiškus santykius trukdė Lenkija, kuri reikė pretenzijas į Latgalą ir Liepojos uostą. Po 1920–1921 m. įvykių Lietuvoje, Pietryčių Lietuvos okupacijos ir aneksijos, Latvija stengėsi būti neutrali ir nesikišti į konfliktą, kad pati nenukentėtų, nors iš pradžių laikė Lietuvą galima sąjungininke, netgi norėjo kurti bendrą Lietuvos ir Latvijos Respubliką, nes, „*J. Šliūpo nuomone, lietuvių ir latvių tautas sieja labai artima giminystė*“⁵².

Vienas šiuolaikinių psichologinių operacijų tikslų – palenkti į savo pusę neutralias auditorijas. Būtent tai ir stengėsi padaryti tiek lietuviai, tiek latviai. Jeigu sienų nustatymo klausimas būtų spręstas visuotiniu gyventojų balsavimu, ginčytinose teritorijose laimėtų tie, kurie sugebėtų į savo pusę palenkti neapsisprendusius, neturinčius informacijos ar abejojančius gyventojus.

PROPAGANDA KLAIPĖDOS KRAŠTE

Antra propagandinės veiklos kryptis buvo Klaipėdos kraštas. 1923 m. įvykusį Klaipėdos krašto sukilimą galima vertinti kaip vieną sėkmingiausių tarpukario Lietuvos karinių operacijų, kurią su vyriausybės žinia įvykdė Ypatingosios paskirties rinktinė. Rinktinė buvo sudaryta iš reguliariosios kariuomenės karių, Šaulių sąjungos būrių ir savanorių. Tačiau vargu ar ši operacija būtų pavykusi be išankstinio propagandos instruktorių ir agitatorių įdirbio.

1919 m. birželio 28 d. Versalio taikos konferencijos nutarimu Klaipėdos krašto valdymas laikinai, kol bus priimtas galutinis sprendimas, perėjo Antantės žinion. Nuo 1920 m. sausio 10 d. Klaipėdos kraštą pradėjo administruoti Prancūzija. Klaipėdos kraštas nebuvo prijungtas prie Lietuvos, nes Lietuva dar nebuvo oficialiai pripažinta ir nebuvo išspręstas sienų klausimas. Be to, po Pirmojo pasaulinio karo dėl Klaipėdos krašto susikirto lietuvių ir lenkų interesai. Kai kurie lenkų politikai kėlė idėją Klaipėdą tiesiogiai prijungti prie Lenkijos, o Prancūzija rodė išskirtinį

⁵¹ Butkus A., *Lietuvos ir Latvijos konfederacija*. 2015 [žr. 2019-05-19]. Prieiga per internetą: <http://alkas.lt/2015/11/18/a-butkus-lietuvos-ir-latvijos-konfederacija/>

⁵² Ten pat.

palankumą Lenkijai. Todėl Lietuvos elito galvose brendo mintis Klaipėdos kraštą prijungti prie Didžiosios Lietuvos. Sukilimo idėją puikiai apibūdina Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininko Vinco Krėvės žodžiai: „*Grižęs iš Paryžiaus konferencijos Simonaitis darė pranešimą, nurodydamas, kad Klaipėdos klausimas pralaimėtas: bus sudarytas „freis-tadtas“ dešimčiai metų. Taigi Klaipėda mums atrodė kaip ir žūstanti.*“⁵³ Tada ir kilo sumanymas patiems užimti Klaipėdos kraštą, gavus klaipėdiečių pritarimą būti Lietuvos dalimi. Vieni tam pritarė, kiti abejojo šio plano sėkme. „*Mūsų sumanymui daug padėjo Bruvelaitis. Agitacijai vesti buvo pasiūstas žmonių būrys su Marcinkevičium priešakyje.*“⁵⁴

Nors oficialiai sukilimo idėja pirmą kartą aptarta 1922 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Ministrų Tarybos slaptame posėdyje, dirva tam buvo ruošiama gerokai anksčiau. 1920 m. Literatūros skyriaus Propagandos sekcija išleido instrukciją „Propaganda Mažojoj Lietuvoj“, kurioje buvo nubrėžtos pagrindinės šios veiklos kryptys:

1. Tarp Mažosios Lietuvos piliečių keliamas Lietuvos valdžios autoritetas, raginama dėtis prie Didžiosios Lietuvos, kviečiama organizuoti miliciją ir stoti į Lietuvos kariuomenės eiles kovoti su Lietuvos priešais.

2. Tam tikslui siunčiami arba surandami vietoje žmonės. Leidžiama literatūra ir kiek galint palaikomas Mažosios Lietuvos piliečių darbas siekiant prisijungti prie Didžiosios Lietuvos.

3. Aiškinami plačiai Lietuvos valdžios darbai ir atsakoma į vokiečių skleidžiamas paskalas.

Mažajoje Lietuvoje veikė propagandos instruktoriai, tai liudija 1920 m. balandžio 30 d. įsakymas Nr. 69, kuriame nurodoma „*1180 aukšinių kelionės išlaidoms instruktoriui G. Petrulevičiui, važinėjusiam Mažoje Lietuvoje, išrašyti iš Literatūros skyriaus pajamų–išlaidų žurnalo*“⁵⁵. Taip pat Mažajoje Lietuvoje veikė propagandos instruktorius Jurgis Margis. Galima daryti prielaidą, kad agituoti jungtis prie Didžiosios Lietuvos galėjo garsūs ir išsilavinę to meto žmonės, nes, pavyzdžiui, Propagandos sekcijoje savanoriais tarnavo žymiausi tarpukario dainininkai Kipras

⁵³ Vareikis V., Klaipėdos krašto užėmimas: dokumentai prieš mitus. *Kultūros barai*, 2009, Nr. 9, p. 20.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Literatūros skyriaus įsakymas Nr. 69. 1920 m. balandžio 30 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 9, l. 29.

Petrauskas, Stasys Šimkus ir Antanas Sodeika. 1920 m. gruodžio 15 d. įsakyme Nr. 92 parašyta: „*Kiprą Petrauską, Stasį Šimkų ir Antaną Sodeiką nuo š. m. spalio 16 d. skaityti paskirtais eiliniaais kareiviais prie propagandos sekcijos.*“⁵⁶ (Žr. 4 priedą.) Taip pat pabrėžiamas tokios veiklos efektyvumas Literatūros skyriaus viršininko nurodyme: „*Laiks nuo laiko duoti pervažiuoti miestelius kuriems gabiems kalbėtojams (Petrausko, Šimkaus ir Sodeikos koncerto praktika).*“⁵⁷

Pradėjus parengiamuosius sukilimo organizavimo darbus krašte imta steigti Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetus, kurie turėjo agituoti už prisijungimą prie Didžiosios Lietuvos. 1922 m. spalį sukilimo vadovas Jonas Budrys-Polovinskas keliavo po Klaipėdos kraštą stebėdamas gyventojų nuotaikas. Slapti propagandos instruktoriai ir iš Didžiosios Lietuvos atsiųsti agitatoriai organizavo mitingus ir susirinkimus, kuriuose reikalavo susijungimo su Lietuva galimybės. Klaipėdoje patriotiškai nusiteikę įvairių įstaigų darbininkai ir tarnautojai pasirašė rezoliuciją, kuria išreiškė nepasitikėjimą Klaipėdos krašto administracija. Sukilimo organizatoriai stengėsi savo naudai pakreipti Lenkijos interesus Klaipėdos krašte. Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto (VMLGK) narys Jurgis Lėbartas pasirašė atsišaukimą, skirtą vokiškai Klaipėdos krašto auditorijai, kuriame buvo teigiama, kad kraštas gali virsti Lenkijos kolonija, todėl raginama protestuoti prieš „*freištadtą*“ (laisvojo miesto statusą) ir pasirinkti mažiausią blygbę – susijungti su Lietuva.

Pagrindinės įtakos priemonės buvo plakatai, skrajutės, atsišaukimai, propagandos instruktorių ir agitatorių veikla. Yra žinomi keli atsišaukimai: „Broliai šauliai“ ir „Broliai lietuvininkai ir visi geri žmonės“. Galima daryti prielaidą, kad pirmasis atsišaukimas buvo redaguotas ir parašytas Didžiojoje Lietuvoje, o antrasis išleistas Klaipėdos krašte. Nors atsišaukimas „Broliai šauliai“⁵⁸ pasirašytas VMLGK, jo tekstas ir sakinių struktūra yra taisyklingi, būdingi Didžiosios Lietuvos gramatikai, todėl galėjo būti rašytas ar redaguotas Spaudos dalies ar kitų su sukilimo organizavimu su-

⁵⁶ Įsakymas Literatūros skyriui Nr. 92. 1920 m. gruodžio 15 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 9, l. 64.

⁵⁷ Pranešimas Literatūros skyriui. 1921 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 11, l. 56.

⁵⁸ Atsišaukimas „Broliai Šauliai!“. VMLGK. 1923 m. [žr. 2018-04-24]. Prieiga per internetą: https://lt.wikisource.org/wiki/Broliai_%C5%A0auliai!

sijusių asmenų. O atsišaukimo „Broliai lietuvininkai ir visi geri žmonės“⁵⁹ tekste gausu tarmiškų žodžių ir rašyba būdinga Klaipėdos kraštui (pvz., pasirašė *Atskirojo Kraszto Žmoniū Susiwiennyjimas*). Tai rodo, kad antrasis atsišaukimas galėjo būti rašytas patrioto mažlietuviu. Abiejuose atsišaukimuose akcentuojama sunki ekonominė Klaipėdos krašto padėtis, dėl to kaltinama prancūzų administracija, pabrėžiama būtinybė jungtis prie Lietuvos, o ne prie lenkų, latvių ar vokiečių. Lietuva pristatoma kaip viso pasaulio pripažinta ir klestinti valstybė: „*Lietuvoje isztikro wisur Dawadas ir Ramumas. Duonos ir Mėsos yra ten kiek nori, o tai be kortelių. Lietuwa neturi visai jokios skolos.*“⁶⁰ Abiejuose atsišaukimuose žmonės raginami imti valdžią į savo rankas ir kurti savo tvarką. O atsišaukime „Broliai šauliai“ prašoma Didžiosios Lietuvos ginkluotos pagalbos: „*Broliai! Jūs žinote, kad mūsų mažai yra, kad mes esame nepasiruošę ir nepatyrę kovotojai, dėl to mes šiandien šaukiamės jūsų pagalbos.*“⁶¹ Šaulių dalyvavimas Klaipėdos sukilime buvo kaip reakcija į 1923 m. sausio 7 d. Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto atsišaukimą „Broliai šauliai“. Atlikus parengiamuosius darbus buvo nuspręsta pradėti Klaipėdos krašto sukilimą. Laikas tam buvo tinkamas, nes Europos dėmesys buvo priklausytas prie Vokietijos Rūro srities, į kurią įžengti ruošėsi Prancūzijos ir Belgijos kariuomenės. Operacija prasidėjo 1923 m. sausio 9 d., VMLGK paskelbus manifestą:

1. „*Klaipėdos Krašto Direktorija ir Klaipėdos Valstybės taryba esanti atstatyta.*
2. *Gelbėjimo Komitetas paėmęs krašto valdymą į savo rankas.*
3. *Buvusiam Krašto Direktorijos nariui Simonaičiui pavedama per tris dienas sudaryti naują Direktoriją.*
4. *Abiejose krašte vartojamos kalbos gauna lygias teises.*
5. *Ramybei užtikrinti krašte skelbiamas išimties stovis.*“⁶²(5 priedas)

1923 m. sausio 10 d. Ypatingosios paskirties rinktinė, sudaryta iš trijų grupių asmenų, persirengusių civiliniais drabužiais su raiščiais MLS

⁵⁹ Atsišaukimas „Broliai lietuvininkai ir visi geri žmonės“. LCVA, f. 929, ap. 6, b.9, l. 56.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Atsišaukimas „Broliai šauliai!“. VMLGK. 1923 m. [žr. 2018-04-24]. Prieiga per internetą: https://lt.wikisource.org/wiki/Broliai_%C5%A0auliai!

⁶² Iljina-Valotkė I., *Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį*. Manifestas. Visiems gyventojams Klaipėdos krašte. *Karys*, 2018, Nr. 3, p. 27.

(Mažosios Lietuvos savanoris), perėjo sieną ir įžengė į Klaipėdos kraštą. Apsupti Klaipėdos puolimo metu žuvo du prancūzai, vienas vokiečių žandaras ir dvylika lietuvių. 1923 m. sausio 15 d. apie 12–13 val. sukilėlių grupės jau buvo užėmusios Klaipėdą.

2014 m. Rusijos prieš Ukrainą pradėtas hibridinis karas pristatomas kaip nauja karybos forma. Tačiau išigilinus į istorinius įvykius hibridinio karo apraiškų galima pastebėti ne vienoje karinėje operacijoje (lenkų įvykdyta Vilniaus krašto okupacija, Hitlerio Sudetų krašto užgrobimas). Klaipėdos krašto sukilimas turi daug hibridinio karo bruožų. Prieš šią karinę operaciją buvo organizuojama ir vykdoma plataus masto informacinė propagandinė kampanija, siekiant palankia sau kryptimi paveikti auditorijų suvokimą, požiūrį ir elgseną. Klaipėdos krašte tai buvo daroma pasitelkus propagandos instruktorius ir agitatorius, platinant atitinkamą spausdintą literatūrą. Dar vienas hibridinio karo bruožų – tinkamo operacijai laiko parinkimas. Iš dalies sukilimo organizatoriai buvo įsprausti į rėmus, nes Ambasadorių konferencijos atstovas sausio 10 d. ketino paskelbti sprendimą dėl Klaipėdos laisvojo miesto statuso. Tačiau sukilėliai numatė, kad dėl įvykių Rūro srityje Europos žiniasklaidos dėmesys bus prikaustytas ten, o Prancūzijos kariuomenės daliniai sutelkti žygiui į Rūro sritį. Rusija 2008 m. pasinaudojo į Pekino olimpinės žaidynes nukreiptu pasaulio bendruomenės dėmesiu ir įsiveržė į Gruziją. Skiriamuoju hibridinio karo bruožu tapo pajėgų be skiriamųjų ženklų, arba „žmogeliukų“, panaudojimas. Tokiu atveju Ypatingosios paskirties rinktinės kovotojus galima vadinti „*pilkaisiais žmogeliukais*“, nes, persirengę civiliniais drabužiais, palikę dokumentus bei atpažinimo ženklus ir ginkluoti vokiškais karabinais, jie veikė kaip Mažosios Lietuvos savanoriai. Galiausiai reikėjo apsidrausti nuo galimų politinių padarinių. Lietuva diplomatiniais kanalais jau anksčiau buvo užsitikrinusi neoficialią Maskvos ir Berlyno paramą, o sukilimo metu spaudžiama Tautų Sąjungos neigė prisidėjusi prie Klaipėdos sukilimo. Oficialaus savo karių buvimo operacijos rajone neigimas taip pat yra hibridinio karo skiriamasis bruožas.

Mūsų dienomis istorikai skirtingai interpretuoja šią karinę operaciją, vadina ją sukilimu, prijungimu, kartais – okupacija. Tautų Sąjungos komisijai manipuliuojant Klaipėdos kraštu politiniais tikslais, Lietuva įvykdė bene sėkmingiausią tarpukariu karinę akciją, panaudodama psichologines operacijas, karinį klaidinimą, hibridinio karo elementus. Sukilimo organizatoriai išlaikė operatyvinį saugumą (sukilimas planuotas beveik

4 mėnesius) ir parodė pavyzdinį tarpinstitucinį bendradarbiavimą, kai buvo pasitelkti vyriausybės atstovai, kariuomenė, Šaulių sąjunga, Spaudos dalis ir Žvalgybos skyrius. Šiandien kilus klausimui, ką daryti krizės ar karo atveju, reikėtų remtis mūsų istorija. Ten galima rasti daugelį atsakymų, nes šiandienos iššūkiai ir grėsmės identiškos toms, su kuriomis susidūrė mūsų protėviai, skiriasi tik veikėjai.

Propagandinė kova su Lenkija

Trečia tarpukariu lietuvių vykdytos propagandos kryptis buvo orientuota į lenkus. Lietuvos ir Lenkijos konfliktas tęsėsi beveik du dešimtmečius ir jo metu buvo naudojamos visos įmanomos poveikio priemonės: diplomatinės, karinės, ekonominės ir propagandinės, arba psichologinės, operacijos. Psichologinės operacijos buvo gerai suplanuotos ir nuosekliai abiejų pusių vykdomos kampanijos.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, lenkai neatsisakė minties išplėsti savo teritorijas iki buvusių unijos laikais. Lietuvių troškimą eiti savarankišku keliu lenkai laikė istoriniu nesusipratimu. Jau 1918 m. Lenkijos valstybės vadovo Juzefo Pilsudskio aplinkos buvo rengiamas federacijos projektas. Nepriklausomybės kovų laikotarpiu prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos nesutarimai dėl Vilniaus, kurį lenkai laikė raktu, siekiant sukurti abiejų valstybių federaciją. 1919 m. lietuviai kovojo Suvalkų krašte su lenkų partizanais, kuriuos rėmė reguliarioji kariuomenė. Įsikišus Tautų Sąjungai, Lenkija buvo priversta sienų klausimą spręsti derybomis. 1920 m. spalio 7 d. buvo pasirašyta sutartis, pagal kurią Vilnius atiteko Lietuvai. Tačiau spalio 9 d. neva sukilusios, o iš tiesų Lenkijos tiesiogiai remiamos ir generolo L. Želigovskio vadovaujamos pajėgos užėmė Vilnių ir ėmė veržtis gilyn į šalį, bet patyrė pralaimėjimus ties Širvintomis ir Giedraičiais. Vėl įsikišus Tautų Sąjungai buvo nustatyta demarkacijos linija, o L. Želigovskis užgrobtas teritorijas pavadino Vidurio Lietuvos respublika.

Minėtoje 6 kilometrų pločio neutraliojoje zonoje, kuri tapo niekieno žeme ir savotiškais „laukiniais Vakarais“, kur negaliojo jokie įstatymai, daugiausia gyveno lietuvių tautybės gyventojų. Plk. ltn. dr. Gintauto Sargailio monografijose, nagrinėjančiose tarpukario Lietuvos kariuomenės pulkų istoriją, randame įdomių detalių apie demarkacijos liniją saugojusių dalinių kovą su lenkais dėl neutraliosios zonos gyventojų „širdžių ir

protų“⁶³. Pasak autoriaus, „*abi pusės – ir lenkai, ir lietuviai – stengėsi neutralios zonos gyventojų simpatijas patraukti savo pusėn*“⁶³. Tačiau lenkai veikė iš jėgos pozicijų ir terorizavo gyventojus: „*Netrukus jų plėšikavimai, nepaklusnių gyventojų žudymai, o vėliau netoli minėtos zonos buvusių lietuvių kariuomenės sargybų puldinėjimai įgavo sistemingą pobūdį*.“⁶⁴ Nors autorius užsimena apie atvejus, kai plėšikaudavo ir lietuviai, tačiau apskritai geras elgesys su neutraliosios zonos gyventojais padėjo Lietuvos kariams palenkti juos į savo pusę. Monografijose pateikiama duomenų, liudijančių, kad šio krašto gyventojai teikdavo informaciją apie Lenkijos kariuomenės dalinių judėjimą ir susitelkimo vietas.

Manvydas Vitkūnas straipsnyje „Kernavė – už lietuvių ir Vilnių forpostas (1920–1939)“ aprašo gyvenimą demarkacijos zonoje, pradėjusioje polonizuotis, buvusioje Kernavėje, lietuvių atkūrimą ir sklaidą pasinaudojant „šviesuoliais“, išsilavinusiais žmonėmis, kunigais. Tai – geros vidaus propagandos pavyzdys, kai siekta žmones paveikti skatinant jų pilietiškumą ir tautiškumą: „*Rengiant iškilmes Kernavėje, buvo siekiama pademonstruoti Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvai siekį ir kitapus demarkacijos linijos, okupuotoje Vilniuje, gyvenusiems žmonėms. Kita vertus, tai buvo abipus demarkacijos linijos likusių žmonių bendrumo demonstravimas*.“⁶⁵

1922 m. balandžio mėn. Lenkijos seimas Varšuvoje iškilmingai prijungė Vilniaus kraštą prie Lenkijos. Prasidėjo abiejų konfliktuojančių valstybių propagandinis karas, kurio tikslas buvo diskredituoti priešininką tarptautinės bendruomenės akyse. Diplomatiniėje erdvėje Lietuvai sekėsi prasčiau, kadangi šalis dar nebuvo pripažinta visų valstybių, o Lenkija turėjo išskirtinį Prancūzijos palaikymą. Tai liudija ir šaulių atsišaukimo citata: „*Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija tyčiojasi iš mūsų valdžios, užgauna ir įžeidžia mus ne tik kaip tautą, bet ir kaip žmones*.“⁶⁶ Bet nusileisti lietuviai neketino. Literatūros skyriaus viršininkas Užsienio

⁶³ Surgailis G., *Lietuvos kariuomenės istorija: Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vaidoto pėstininkų pulkas*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2013, p. 53.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Vitkūnas M. Kernavė – už lietuvių ir Vilnių forpostas (1920–1939), *Acta humanitaria universitatis Saulensis*, t. 21. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2015, p. 76.

⁶⁶ Lietuvos šaulių atsišaukimas „Piliečiai domės“. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 68.

reikalų ministerijai pateikė brošiūrą „Lenkų raštas į lietuvius brolius“ ir rekomendavo ją nusiųsti Romos popiežiui „*kaipo pavyzdį išnaudojimo lenkais tikybinių jausmų politiniams tikslams*“⁶⁷.

Propagandinės brošiūros, skrajutės, plakatai ir atsišaukimai buvo pagrindiniai psichologinio karo ginklai. Okupavus Vilniaus kraštą, Literatūros skyriaus Propagandos sekcijos spausdintos produkcijos užsakymai išaugo šimtus kartų. 1920 m. lapkričio mėn. įsakymu Nr. 90 valstybinėje spaustuvėje buvo užsakyta 15 000 atsišaukimų „Bracia Zolnierze“ („Broliai kareiviai“), 70 000 atsišaukimų „Zolnierze“ („Kareiviai“), 70 000 atsišaukimų „Do zolnierzy polskich“ („Lenkų kareiviams“), 25 000 atsišaukimų „Lietuvi, sukrušk į žygį“. Artimiausiais mėnesiais užsakymų mastas nemažėjo. Spausdintą produkciją platino Propagandos sekcijos instruktoriai, pasitelkę užverbuotus padėjėjus, agitatorius, taip pat vietos gyventojus.

Ypač efektyvus buvo atsišaukimų platinimas iš orlaivių. Tokių atsišaukimų kokybei buvo skiriamas ypatingas dėmesys, jie buvo spausdinami ant spalvoto popieriaus, kas tuo metu buvo didelė prabanga. Aviacijos priemonėmis platinamos skrajutės buvo tokios veiksmingos, kad generolas L. Želigovskis lietuvius apskundė Tautų Sąjungos komisijai ir Lietuva buvo įspėta. Propagandos sekcijos spausdinama produkcija buvo skirta Lietuvos vidaus auditorijai, jos visuomenei sutelkti prieš lenkų karius, ir okupuotų kraštų žmonėms.

Lietuvos visuomenei skirtų propagandinių priemonių buvo labai įvairių – pradedant oficialių valdžios pareigūnų kalbomis ir nurodymais ir baigiant įvairiomis to meto įvykių interpretacijomis. Lenkams užėmus Vilniaus kraštą, buvo išleista daug brošiūrų ir atsišaukimų, skirtų Lietuvos visuomenei prieš lenkus, kurie buvo pristatomi kaip didžiausia grėsmė nepriklausomai Lietuvai, mobilizuoti. Reikia pripažinti, kad net tokios valstybės institucijos kaip Literatūros skyriaus Propagandos sekcija grėsmės akivaizdoje leido sau laisvai interpretuoti istoriją ir manipuluoti faktais.

Štai viena atsišaukimo „Lietuvi, sukrušk į žygį!“ citata: „*Prieš penkis šimtus metų nusilpusi Lenkija prisimeilino prie Lietuvos. Mūsų protėviai savo krauju apgynė ties Žalgiriu lenkus nuo baisaus vokiečių kalavijo. Maža to, iš didelio pasitikėjimo žmonėmis, per savo neatsargumą ir lėtumą*

⁶⁷ Nuorašas Užsienio reikalų ministerijai. 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 16, l. 67.

*mūsų tėvai leido lenkui susikrauti pačioj Lietuvos paširdėj sau gūžtą.*⁶⁸

Šioje srityje lenkai neatsiliko ir savo visuomenei pristatė kitą, palankią Lenkijai, įvykių interpretaciją. Lietuvių platinami atsišaukimai savo struktūra buvo panašūs į straipsnius: istorinis įvadas arba bendras situacijos pristatymas, įvykių seka, priežasčių ir padarinių analizė (kodėl taip įvyko ir kas iš to) ir smulkios instrukcijos, ką reikia daryti (stoti į kariuomenę, remti karius, nebendradarbiauti su okupantais, siųsti informaciją apie priešą ir pan.). Visa tai buvo apipinta patriotiniais šūkais, emocijas žadinančiomis frazėmis: „*Dabar mes esame kur kas tvirtesni nei pernai ir priešą turime tik vieną, paskutinį!.. Tat stokime visi ne žodžiais, bet darbais į šventąjį Tėvynės Gynimo darbą.*“⁶⁹

Kadangi Lietuva tuo metu buvo žemdirbių kraštas, jos valdžia ypač stengėsi suburti kaimo žmones. Valstiečiai buvo bežemiai arba mažžemiai, o privačiose (daugiausia lenkų dvarininkų) rankose buvo apie 26 proc. valstybės teritorijos, kurios 43 proc. sudarė dirbama žemė ir 70 proc. miškai. Antilenkišką nuostatą rodo ir ši atsišaukimo „Lietuvos vyrai, į savanorius!“ citata:

*„Štai dabar įsiveržė į Lietuvą dar vienas priešas – lenkai. Veda juos į Lietuvą ir padeda jiems sulenkėjusieji Lietuvos dvarininkai, norėdami apsaugot savo dvarus nuo padalinimo valstiečiams ir darbininkams.“*⁷⁰

Buvo teigiama, kad jei lenkai laimės, sugrįš baudžios laikai. Nuo baudžios panaikinimo buvo praėję apie 60 metų, taigi kaimo žmonės bent iš pasakojimų žinojo, ką reikia ponų valdžia. Visiems kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės dalyviams buvo žadama skirti žemės sklypus, o lenkų ir lietuvių dvarponiai buvo pagrindinis blogio įvaizdis atsišaukimuose ir brošiūrose. Pavyzdžiui, taip teigiama atsišaukime „Ginkimės nuo lenkų!“: „*Ar atmenat baudžios gadynę, kada mūsų tėvai dvaruos buvo kankinami, ant šunų mainomi? Jei neapsiginsime nuo lenkų, vėl pas mus baudžiava bus, nors ir kiek kitokia.*“⁷¹

Abi valstybės ypač išnaudojo tautinių mažumų „kortą“. Visuomenių vaizduotę kaitino pranešimai apie represijas, švietimo įstaigų uždarymą,

⁶⁸ Atsišaukimas „Lietuvi, sukrušk į žygį!“ LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 47.

⁶⁹ Atsišaukimas „Lietuvi, sukrušk į žygį!“ Tėvynės gynėjai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 47.

⁷⁰ Atsišaukimas „Lietuvos vyrai, į savanorius!“ LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 65.

⁷¹ Atsišaukimas „Ginkimės nuo lenkų“. Lietuvos gynimo komitetas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 99.

tautinių mažumų persekiojimą. Tiek lietuviai, tiek lenkai stengėsi vaizduoti oponentus kaip agresorius, budelius, visuomenės ir moralės normų nepaisančius nusikaltėlius. Štai lietuvių atsišaukime „Laisvos Lietuvos piliečiai, žinokite, ką lenkai okupantai daro!“ *emocingai rašoma: „Areštavo ir prikankino daugybes žmonių. Areštavo ir mušė ypač vyrus, net seniukus 70 metų. Mušė ir kankino mergaitę 10 metų. Daug moterų išgėdino, o Marijoną Steckevičaitę užmušė už tai, kad pasisakė lietuvė esanti, ne lenkė!..“*⁷²

Lenkai savo vidaus auditorijai skyrė pranešimus apie lietuvių nusikaltimus lenkų mažumai.

Siekiant pakelti visuomenės moralę, daug dėmesio buvo skiriama pasiektų pergalių viešinimui, ypač akcentuotos pilietinės iniciatyvos, jaunimo indėlis. Tai rodo ir ši atsišaukimo „Susirūpinkime, piliečiai“ citata:

*„Daugelis mūsų abejojo, ar begali ką padaryti visuomenė. Štai neseniai pasklido žinia, kad lenkų raiteliai atsidūrė apie Kėdainius ir arti Panevėžio. Mūsų jaunimas drąsiai stojo į kovą ir drauge su mūsų kariuomene išvijo plėšikų pulkus. Ypač pasižymėjo Raguvos ir Traškūnų jaunimas, kurs savo krauju apgynė Panevėžį...“*⁷³

Gausiai buvo leidžiami informaciniai pranešimai, pvz., „Instrukcijoje rūbams rinkti“ raginama remti kariuomenę, pranešime „Lietuvos piliečiai“ aprašyta priešų šnipų veikla ir pateikti detalūs nurodymai:

1. Neleistinas dalykas platinti žodžiu ar raštu melagingas paskalas, kurios drumsčia gyventojų ūpą, kiršina vienus prieš kitus, stumia valstybę vargan.

2. Visa, kas neturėtų būti mūsų priešams žinoma, apie karinį, politinį ar ekonominį šalies gyvenimą, turi būti laikoma paslapyje.

3. Skleidžiančius melagingas žinias ar visokius priešų agitatorius ir agentus kiekvienas pilietis privalo sulaikyti ir atiduoti Vyriausybės žinion.

Lenkų kariams skirtuose atsišaukimuose buvo akcentuojama bendra istorinė praeitis, bendras tikėjimas ir lyginami panašumai. Tai pabrėžiama ir lenkų kalba išleistame atsišaukime „Broliai legionieriai“:

„Mes ir jūs esame tie, kurie praleidžia gyvenimą fabrikuose, kasyklose –

⁷² Atsišaukimas „Lietuvos piliečiai, žinokite, ką lenkų okupantai daro!“. Punsko ir Seinų krašto lietuviai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 27.

⁷³ Atsišaukimas „Susirūpinkime, piliečiai!“. Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas. 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 97.

*žemdirbių vaikai, vaikai skurdo ir negerovės, šiandien esame kariai. Mes – Lietuvos armijos, jūs – Lenkijos. Ir mes, ir jūs nešame savo kraują, sveikatą ir gyvybę į mūšio lauką. Ar negaila jums, broliai, ginant lenkų ponų turtus Lietuvoje, lieti savo ir mūsų kraują? Kai jūs apgauti savo vadų puolate, mes privalome gintis.*⁷⁴

Buvo teigiama, kad lenkų kariai tapo apgaulės ir manipuliavimo aukomis, kad lenkų ponai ir generolai juos išnaudoja, o vėliau jie bus palikti likimo valiai:

*„Ir štai jūs, vedami turtingų ponų, ateinatė kovoti su darbininkais ir valstiečiais, kurie myli savo žemę, kaip ir jūs mylite savąją. Kaip ir jums buvo nemalonūs bolševikų antpuolis, taip ir mums nereikalinga ši okupacija. Jie bando jūsų rankomis užgrobti Lietuvą, o po to ir Latviją. Jeigu nepavyks, tai ką padarysi: vienas kitas tūkstantis žuvusiųjų, tūkstantis sužeistų, invalidų, nesugebančių dirbti, – tai paprasti kasdieniniai dalykai.*⁷⁵

Buvo leidžiami atsišaukimai, neva parašyti pačių lenkų karių. Juose buvo raginama nutraukti brolių žudišką karą, kurį pradėjo savanaudiškų tikslų turintys turtingieji: *„Mus apgavo! Mums buvo sakyta, kad einame į Vilnių išvaryti bolševikus, kurie turėjo ten slėptis už lietuvių kariuomenės nugarų, smogėme lietuviams, išmetėme iš Vilniaus, bet bolševikų neradome. O mes tiek savo ir svetimo kraujo praliejome.*⁷⁶

Daug dėmesio buvo skiriama okupuotų kraštų gyventojams, žmonės buvo raginami nebendradarbiauti su okupantais, vengti mobilizacijos, gadinti ginklus arba jungtis prie lietuvių. Buvo prašoma kantrybės ir žadamas greitas išvadavimas. Ypač buvo akcentuojama sunki okupuotų kraštų ekonominė padėtis, piešiamos niūrios ateities perspektyvos valdant lenkams, o Lietuva pristatoma kaip pažangi ir klestinti valstybė.

Po 1922 m. Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos, kurio Lietuva niekada nepripažino, valstybių santykiai liko įtempti, galiojo karo padėtis. Lietuvos valdžia atsisakė užmegzti diplomatinius santykius su lenkų vyriausybe. Nutrūko ekonominiai ryšiai, buvo perkasti keliai, išmontuoti geležinkeliai, įsigaliojo draudimas bendrauti telefonu ir paštu. Lietuvių pasuose buvo įrašas: *„Galioja visose valstybėse, išskyrus Lenkiją.*“ Okupuotas Vilniaus kraštas lietuviams tapo kultiniu simboliu, kurio atgavi-

⁷⁴ Atsišaukimas. „BroLIAI legionieriai!“. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 80.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Atsišaukimas. Lietuvių kariai, „Lenkų kariams“. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7, l. 51.

mui reikėjo skirti visas jėgas. Kūrėsi įvairios organizacijos, iš kurių svarbiausia buvo Vilniaus vadavimo sąjunga (VVS), pradėjusi veikti 1925 m. Ši organizacija propagavo Vilniaus krašto atgavimo idėją, leido žurnalą „Mūsų Vilnius“, rinko lėšas Vilniaus krašto lietuvių draugijoms ir mokykloms remti, leido leidinius ir atsišaukimus. Jų sūčiai „O, *Vilniaus nepamiršk, lietuvi!*“ ir „*Mes be Vilniaus nenurimsim!*“ tapo tautos patriotizmo išraiška. 1938 m. ši organizacija vienijo apie 27 tūkst. narių.

1926 m. Lietuvoje įvykus kariniam perversmui į valdžią atėję Antano Smetonos vadovaujami tautininkai tapo Vilniaus vadavimo sąjungos globėjais. Ne visi buvo patenkinti pokyčiais, todėl naujai valdžiai reikėjo sutelkti susiskaldžiusią visuomenę nurodant išorės priešą bei pasinaudojant Vilniaus vadavimo sąjunga kaip populiariu telkiančiuoju veiksniu. Vilnius tapo svarbiausiu tiek vidaus, tiek išorės politikos klausimu, todėl nauja politinė jėga, norėdama įgyti visuomenės palankumą bei lojalumą, per VVS pradėjo plačią propagandinę kampaniją, siekdama apimti kuo platesnius visuomenės sluoksnius. Aktyvūs sąjungos nariai arba rėmėjai buvo valstybės prezidentas, ministrai pirmininkai, aukšti pareigūnai ir valdininkai. Taigi VVS tapo strateginės komunikacijos platforma.

Pagrindinės visuomenės poveikio formos buvo spauda ir paskaitos. Kadangi to meto Lietuvoje buvo menkai išplėtotą komunikacinę erdvę, iš lūpų į lūpas perduodama informacija buvo paveikiausia įtakos priemonė: „*Pavyzdžiui, vien tolimiausius Lietuvos užkampius su paskaitomis pasiekdavęs VVS reikalų vedėjas Vincas Uždavinyš 1925–1929 metais perskaitė 1,5 tūkstančio paskaitų ir pasakė kalbų.*“⁷⁷ Taip pat didelį psichologinį poveikį visuomenei turėjo sąjungos organizuojamos viešosios akcijos. Didžiausios jų – Liūdesio ir vilties diena, kai masiškai buvo minima spalio 9-oji, L. Želigovskio vadovaujamų pajėgų įvykdytos Vilniaus krašto okupacijos metinės. Minėjimas būdavo iškilmingas, vykdavo pagal 1925 m. sukurtą ir nuolat tobulinamą scenarijų⁷⁸. Didelio populiarumo sulaukė Vilniaus pasų platinimas. Pirmoji partija buvo atspausdinta 1932 m., valdžia finansavo 600 tūkst. kopijų spausdinimą. Pirminis sumanymas buvo

⁷⁷ Mačiulis D. Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje. 2009, p. 123 [žr. 2019-05-12]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/interstudija/2009_9/maciulis.pdf

⁷⁸ Instrukcija Vilniaus vadavimo sąjungos skyriams kurti ir veikti. Kaunas, 1925. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 396, l. 46.

lėšų rinkimas sąjungos veiklai plėtoti, tačiau greitai tai virto puikia viešųjų ryšių akcija. Tapo tradicija pasus dovanoti pradedantiems mokslus ir jaunavedžiams. Pavyzdžiui, Šiaulių apskrities Stačiūnų valsčiaus 77,6 proc.⁷⁹ Vilniaus akyse neregėjusių gyventojų tapo simboliniais Vilniaus piliečiais. Tokios viešosios akcijos buvo puiki visuomenės mobilizavimo priemonė, nes tautos sutelkimas yra vienas pagrindinių psichologinių operacijų tikslų.

1926 m. pradėjo veikti Kauno radiofonas. Greitai suvokta, kad radijas – puikus psichologinio karo įrankis. Trumposios arba vidutinės radijo bangos sklido toli ir nepaisė valstybių sienų. Vos po metų, kai buvo įsteigtas radiofonas, pradėta kartą per savaitę transliuoti laidą „Vilniaus pusvalandis“. Vėliau rengiamų laidų trukmė vis ilgėjo, o transliacijų diapazonas plėtėsi. Per radiją universitetų dėstytojai skaitydavo paskaitas, skambėjo vyriausybės pranešimai, vykdavo spaudos apžvalgos, buvo skaitomi ištisi straipsniai. 1928 m. pradėta rengti radijo laida lenkų kalba. Radijas buvo ne tik švietimo ir kultūrinimo priemonė, jį pasitelkus buvo formuojama visuomenės nuomonė apie pagrindinius vidaus ir užsienio politikos įvykius, kuriamas neigiamas Lenkijos ir lenkų įvaizdis. Laidose buvo pasakojama apie sunkią Vilniaus krašto gyventojų padėtį, mokytojų persekiojimą – neva mokytojus šunimis pjudo ir duobėse pūdo. Atsakydami lenkai nuo 1928 m. transliavo „Lietuviškas valandėles“, kuriose pasakojo apie žiauriausią lenkų persekiojimą Lietuvoje. Žymiausi to meto radijo laidų vedėjai buvo lietuviybę pasirinkęs A. Rondonas ir lenkas J. Ostrovskis. Tarp jų vykdavo tikros propagandinės dvikovos.

Dar reiktų paminėti įvaizdžių, arba stereotipų, karą. Termino „stereotipas“ autorius – amerikiečių mokslininkas Valteris Lipmanas. Šis reiškinys apibūdinamas kaip „*vaizdai mūsų galvose arba kokio nors reiškinio atspindys žmonių sąmonėje*“⁸⁰. Svarbią vietą šiame stereotipų kare užėmė abiejų pusių spaudoje naudotos karikatūros. Pasak lenkų mokslininko ir publicisto Tomašo Šarotos, karikatūros – tai informacijos tipas, itin svar-

⁷⁹ Mačiulis D. Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje. 2009, p. 124 [žr. 2019-05-12]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/interstudija/2009_9/maciulis.pdf

⁸⁰ Buchowsky K. Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje. Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 315.

bus tiriant tautos stereotipus, „tiksliau pasakius, vizualinius vaizdinius, veikiančius atitinkamų visuomenių ir tautų sąmonę, taigi išreiškiančius egzistuojantį požiūrį, nuomonę ir emocinį nusiteikimą“⁸¹.

Lietuviai leido daug periodinių satyrinių leidinių: „Ragutį“, „Garnį“, „Spaktyvą“, „Vapsvą“, Lenkijoje populiarūs buvo savaitraštis „Mucha“, „Szopka“ ir kiti. Karikatūrose neretai naudota animalizacija, t. y. tautai ar žmonių grupei buvo priskiriami visų atpažįstami gyvūnų bruožai. Lietuvių karikatūrose Lenkija dažnai vaizduota kaip plėšrus baltas erelis (6 priedas), kartais naudotas žalčio su konfederate (lenkų tautinė kepurė keturkampiu viršumi) arba hidros su lenkų lyderių galvomis, ryjančiomis Lietuvą, įvaizdis. Taip pat lenkams buvo kljuojami kiaulių, rupūžių, šunų epitetai. Žymus dailininkas Petras Rimša Šaulių sąjungos užsakymu sukūrė plakatą, kuriame pavaizduota kiaulė su konfederate, ponišku monokliu ir susijuosusi Lenkijos vėliava. Kartais lenkai vaizduoti kaip žiurkės, vagiančios maistą (Vilnių) iš sandėliuko. Vienoje karikatūroje Lenkija pavaizduota kaip nepatraukli senmergė, besivejanti jaunuolį (Lietuvą) šaukdama „*Noriu unijos*“.

Lenkų karikatūrose lietuviai nupiešti kaip primityvūs laukiniai, dažniausiai avintys vyžas, apsisiautę kailiais, rankose laikantys kuokas. Panašiai lenkų viduramžių istorikas J. Dlugošas vaizdavo žemaičius. Kartais Lietuva buvo piešiama kaip maža, pikta, rėksminga neūžauga, norinti parodyti savo galią. Animalizuojant lietuviai vaizduoti kaip skalijantys šunėkai, lokiai arba asilai. Taigi per satyrą ir stereotipus į kolektyvinę abiejų tautų sąmonę įsismelkė oponento kaip priešų įvaizdis.

1938 m. Lietuvos ir Lenkijos pasienyje įvyko incidentas – per abiejų valstybių pasieniečių susišaudymą žuvo lenkų kareivis. Šis incidentas lenkų spaudoje ir visuomenėje buvo vertinamas kaip lietuvių įvykdyta provokacija ir sukėlė šalyje antilietuviškų nuotaikų bangą. Karingiausią poziciją buvo užėmusi Lenkijos Tautinė partija, pradėjusi plačią propagandinę kampaniją dėl jėgos panaudojimo prieš Lietuvą. Praėjus keletui dienų po incidento, Lietuvai per pasiuntinį Taline buvo įteiktas Lenkijos ultimatumas, reikalaujant užmegzti diplomatinius santykius ir atnaujinti tarp šalių susisiekimą. Lietuvai tam padaryti buvo duotos 48 valandos.

Kovo 19 d. Lietuvai priėmus ultimatumą, Lenkijoje buvo juntamas palengvėjimas, tik tautininkai kritikavo akcijos rezultatus: „*Jie Lenkijos*

⁸¹ Ten pat, p. 317.

*valdžiai priekaištavo, kad ši iškėlė tik minimalius reikalavimus, ir apgailėstavo dėl neišnaudotos progos iš esmės išspręsti lietuvių klausimą.*⁸² Žinia apie lenkų ultimatumą Lietuvoje buvo sutikta karingai, ypač jaunimo. Vilniaus vadavimo sąjunga ir Šaulių sąjunga paskelbė narių mobilizaciją. Prezidentui įteiktame rašte buvo išreikštas ryžtas kovoti su lenkais. Kaune ir kituose miestuose vyko antilenkiškos demonstracijos, kartais turėdavo įsikišti policija. VVS ir toliau vykdė prieš Lenkiją nukreiptą propagandinę veiklą dėl Vilniaus krašto. Tikrieji santykių tarp šalių atšilimo požymiai išryškėjo tik 1938 m. rudenį. Buvo pasirašyta prekybos sutartis, norėdama parodyti gerą valią, Lietuvos vyriausybė lapkričio 25 d. nusprendė paleisti Vilniaus vadavimo sąjungą ir sustabdyti pagrindinės propagandinės platformos – laikraščio „Mūsų Vilnius“ leidybą. Nors antilenkiškos propagandos apraiškos staiga neišnyko, valstybių santykiai ir toliau gerėjo, abiejų šalių spaudoje dažnėjo palankių publikacijų. Tai gi VVS paleidimą derėtų laikyti didžiausios propagandinės kampanijos, trukusios beveik du tarpukario dešimtmečius ir vykdytos tiek valstybiniu lygiu, tiek patriotinių organizacijų pastangomis, pabaiga.

Konflikte su Lenkija dažniausiai buvo naudojamos psichologinio poveikio priemonės, o į jų kūrimą, paveikumą ir platinimą daugiausia investuojama. Lietuvoje dauguma suprato, jog negalima stoti į tiesioginę kovą su kaimyne, turinčia gausesnę kariuomenę ir didžiųjų valstybių palaikymą, nes tai tikriausiai lemtų valstybės žlugimą. Todėl ypatingas dėmesys buvo skiriamas nesmurtinėms, tačiau efektyvioms kovos priemonėms, kuriomis buvo siekiama atstovauti šalies interesams tiek tarptautinėje erdvėje, tiek okupuotose teritorijose.

BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Tarpukario Lietuvoje naudotų psichologinio poveikio priemonių spektras buvo itin platus. Jos buvo naudojamos šalies viduje, siekiant sutelkti ir mobilizuoti piliečius, informuoti juos svarbiausiais valstybei klausimais (apie vyriausybės vykdomą politiką, artėjančius rinkimus į Steigiamąjį Seimą ir pan.), šviesti ir ugdyti Lietuvos karius. Psichologinio

⁸² Ten pat, p. 413.

poveikio priemonės buvo naudojamos ir prieš oponentus, siekiant juos klaidinti ir demoralizuoti, taip pat prieš neutralias auditorijas, norint įgyti jų palankumą bei kelti Lietuvos vyriausybės autoritetą užimtoje teritorijoje. Propagandos dalies instruktoriai savo atsakomybės rajonuose tiesiogiai bendravo su auditorijomis skleisdami gandus, organizuodami mitingus, sakydami viešas kalbas. Taip pat patys ir per rėmėjų tinklą platino įvairią literatūrą (skrajutes, atsišaukimus, proklamacijas, karikatūras ir kt.). Siekiant paveikti ir informuoti kuo platesnę auditoriją, informaciniai pranešimai buvo spausdinami lietuvių, rusų, lenkų, latvių ir jidiš kalbomis. Lietuviai psichologinio poveikio priemonėms platinti naudojo to meto pažangiausias technologijas (orlaivius, radijo laidas, kiną, nevyriausybinės organizacijos ir pan.). Jų vykdomos psichologinės operacijos sulaukdavo didelio atgarsio.

Tarpukario Lietuvos patirtis naudinga ir gali būti pritaikyta mūsų laikais, nepaisant pasikeitusių geopolitinių aplinkybių ir kiek pakitusio išorės grėsmių pobūdžio. Tarpukariu taikytos psichologinio poveikio priemonės, metodai, sėkmės istorijos ir skaudžios pamokos turi būti analizuojamos ir pritaikomos šiuolaikiniame kontekste, kad kilus naujoms grėsmėms būtų išvengta klaidų ir pasiekta efektyvių rezultatų.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Atsišaukimas „Broliai Šauliai!“, VMLGK, 1923 m. [žr. 2018-04-24]. Prieiga per internetą: https://lt.wikisource.org/wiki/Broliai_%C5%A0auliai!
2. Atsišaukimai (lietuvių, lenkų, rusų, žydų, latvių kalbomis), skelbimai, įsakymai, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 4.
3. Buchowsky K., Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje. Vilnius: Baltos lankos, 2012.
4. Burns M., Information Warfare: What and How? 1999 [žr. 2019-02-14]. Prieiga per internetą: <https://www.cs.cmu.edu/InfoWarfare>
5. Butkus A., Lietuvos ir Latvijos konfederacija, 2015 [žr. 2019-05-19]. Prieiga per internetą: <http://alkas.lt/2015/11/18/a-butkus-lietuvos-ir-latvijos-konfederacija/>

6. Butkus Z., Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
7. Brzezinski Z., Nebevaldomas pasaulis. Vilnius: Tvermė, 1998.
8. Generalinio štabo Literatūros skyriaus apyskaita, 1918. Pranešimai Krašto apsaugos ministeriui, 1920–1921 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 25.
9. Generalinio štabo įsakymai Literatūros skyriui, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 9.
10. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (I dalis), *Karys*, Nr. 2, 2018, p. 20–27.
11. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (II dalis), *Karys*, Nr. 3, 2018, p. 22–27.
12. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (III dalis), *Karys*, Nr. 4, 2018, p. 16–22.
13. Iljina-Valotkė I., Kiek trunka amžina taika, *Karys*, Nr. 9, 2018, p. 22–27.
14. Iljina-Valotkė I., Kaip suprantame propagandą 1939-aisiais, *Karys*, Nr. 12, 2018, p. 30–35.
15. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (I dalis), 2018 m. vasario 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/Gynyba/lietuviskos-psyops-propaganda-pries-simtmeti-i-dalis-/260782>
16. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (II dalis), 2018 m. balandžio 3 d. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/Istorija/lietuviskos-psyops-propaganda-pries-simtmeti-ii-dalis-/262619>
17. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (III dalis), 2018 m. balandžio 20 d. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/Istorija/lietuviskos-psyops-propaganda-pries-simtmeti-iii-dalis-/264116>
18. Iljina-Valotkė I., Kiek trunka amžina taika, 2018 m. rugsėjo 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/Istorija/kiem-trunka-amzina-taika/272829>.
19. Iljina-Valotkė I., Kaip suprantame propagandą 1939-aisiais, 2018 m. gruodžio 26 d. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/Istorija/kaip-supratome-propaganda-1939-aisiais/278405>
20. Iljina-Valotkė I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį

(I dalis), *Trimitas*, Nr. 4, 2018, p. 26–29.

21. Iljina-Valotké I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (II dalis), *Trimitas*, Nr. 5, 2018, p. 31–33.

22. Iljina-Valotké I., Lietuviškos PSYOPS: propaganda prieš šimtmetį (III dalis), *Trimitas*, Nr. 6, 2018, p. 32–34.

23. Kuodys M., Kovos su antivalstybine propaganda Lietuvos kariuomenėje bruožai 1927–1940 m., *Karo archyvas*, t. XXIX. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2014.

24. Kuzmickas B., Tautos tapatumo savimonė. Magistro darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

25. Lesčius V., Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.

26. Literatūros skyriaus viršininko raportai Štabo viršininkui Propagandos biuro klausimu, 1921. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 12.

27. Lietuvos karo atstovo susirašinėjimas su Generalinio štabo viršininku, Lietuvos atstovybės Amerikoje susirašinėjimas su Krašto apsaugos ministru, Kutūros ir švietimo sekcijos instrukcijos, propaganda, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 13.

28. Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas. Informacinės aplinkos apžvalga ppt. padaliniam. Vilnius, 2018.

29. Antrojo ulonų Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulko vado pranešimai, Spaudos skyriaus viršininko pranešimai, raportai, atsišaukimai, tarpinstitucinis susirašinėjimas, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 208.

30. Mačiulis D., Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje, 2009 [žr. 2019-05-12]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/interstudija/2009_9/maciulis.pdf

31. Orlova I. B., Istorinių žinių sociologija, 2019 [žr. 2019-03-02]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=hZR9DwAAQBAJ&pg=PA132&lpg=PA132&dq=%D0%>

32. Pareiškimas Generalinio štabo viršininkui, Literatūros skyriaus viršininko pranešimai, Žvalgybos skyriaus viršininko susirašinėjimas su „Kario“ redakcija, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 11.

33. Pranešimai Literatūros skyriui, 1939 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 325.

34. Pranešimai Karo mokslų skyriaus viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 30.

35. Pranešimai Literatūros skyriaus viršininkui: karių švietimo temos,

raportai dėl paskaitų vedimo fronte, greito karių informavimo galimybės. Tarpinstitucinis susirašinėjimas, 1921. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 16.

36. Pranešimai Štabo viršininkui, Krašto apsaugos ministeriui, nuomos sutartys, spaustuvės sąmata, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 7.

37. Raportai, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 224.

38. Rikiuotės skyriaus įsakymai Karo mokslo skyriui, 1921 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 21.

39. Rikiuotės skyriaus įsakymai Literatūros skyriui, Mokslo skyriui, Ūkio skyriui, 1920–1921 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 20.

40. Sapetkaitė V. Geopolitika-propaganda: žvilgsnis į visuomenės mulkinimo ypatumus, 2009 [žr. 2019-03-27]. Prieiga per internetą: <http://www.geopolitika.lt/index.php?artc=3244>

41. Surgailis G., Lietuvos kariuomenės istorija: Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vaidoto pėstininkų pulkas. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2013.

42. Švietimo ministerijos Valstybės radiofono pranešimai Generalinio štabo Literatūros skyriui, 1933 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 149.

43. Tarpinstitucinis susirašinėjimas, raportai Kultūros ir švietimo sekcijai, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 14.

44. Tarpinstitucinis susirašinėjimas, pranešimai Generalinio štabo viršininkui, Literatūros skyriaus viršininkui, 1920–1921 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 17.

45. Vareikis V., Klaipėdos krašto užėmimas: dokumentai prieš mitus, *Kultūros barai*, Nr. 9, 2009.

46. Vitkūnas M., Kernavė – kovų už lietuvių ir Vilnių forpostas, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 21. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2015, p. 70–82.

47. Žvalgybos pranešimai iš fronto ir provincijos, instrukcija komentantams, propaganda, atsišaukimai, 1920 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 3.

I priedas. Atsišaukimas „Lietuvos Piliečiai!“
Iškilmių komisija, 1920 m.

0189
0170

Lietuvos Piliečiai!

Jau treji metai praėjo nuo tos dienos, kada Lietuva pasiskelbė nepriklausoma Valstybė. Toji diena tai **Vasario 16 d.** Ji mūsų tautos šventė. Ji brangi mums, kaip brangi yra laisvė.

Tos brangios šventės susilaukęs apsidairyk tat, Pilieti! Kur dingo rusų žandarai? Jie toli už Dauguvos! Kur žiaurūs vokiečiai? Vieni patys išėjo, lietuvių neapykanta lydimi. Kitus gi mūsų narsioji kariuomenė išgujo iš Lietuvos. O rodėsi ką tie lietuviai padarysį, kaip atsilauksią prieš bolševikus, prieš vokiečius ir prieš lenkus? Tačiau lietuviai atsilaukė. Įsigijo ginklų, sudarė stiprią ir narsią kariuomenę ir tiek šalį sutvarkė, kad jau ruošiasi rinkti atstovus į Kuriamąjį Seimą.

Pilieti! Kas tat visa padarė? Tai padarėme mes, **mes patys**, laisvi Lietuvos Piliečiai. Nieks mums nepadėjo, nieks kitas už mūsų laisvę kraujo neliejo. Tai mūsų Tėvynės sūnūs kariškiai ir mes, Lietuvos Piliečiai, sau laisvę patys iškovojom.

Dabar mes niekieno neprašome, kad mums laisvės duotų. Mes laisvę jau turime, mes jau patys valdomės. Jeigu tokiu trumpu laiku mes tiek daug esame padarę, tai padarysime ir dar daugiau—tik visi, kas gyvas, stokime darban! Tik drąsiau, Pilieti, drąsiau! Drąsiau— pirmyn prie gerovės! Žinok: nežus toji tauta, kuri pati sau laimę tveria! Traukitės į šalį visi tie, kurie bandytų mums kelią gerovėn pastoti!

Mes norimė gražumu gyventi su visomis tautomis, tikybomis ir partijomis, kurios pripažįsta ir palaiko Lietuvos nepriklausomybę. Mus Tėvynėj Lietuvoj visiems Piliečiams patikrinta laisvė ir lygybė. Bet mes kovojome ir kovosime su lenkais, iki jie atiduos mums Vilnių ir visus Lietuvos pakraščius, kuriuos dabar užėmė laiko.

Valio, Piliečių laisvė ir lygybė!

Valio, mūsų narsioji kariuomenė!

Valio, visų partijų, tautų ir tikyby piliečiai, kovojantys už Lietuvos nepriklausomybę!

Valio, laisva, nepriklausoma mus Tėvynė Lietuva!

Sveika mums būk, mūsų Sostine, Vilniau,—mes tave atkovosim!

Kuopon visi Lietuvos draugai! Šalin visi Lietuvos priešai! Kuopon darbininkai, ūkininkai, inteligentai! Visų mus yra toji pati Tėvynė Lietuva!

Iškilmių Komisija
Mariampolės apskrčiai.

Mariampolė
Vasario 16 d. 1920 m.

2 priedas. Atsišaukimas „Obywatele Litwy!“
Lietuvos gynimo komitetas, 1920 m.

0281

Obywatele Litwy!

Nasi przebiegłi wrogowie, bolszewicy rosyjscy, zabrali nam żywność i wolność. Teraz, z diabelską chytrością, postanowili zabrać to, co zostało się nam najdroższego—życie nasze.

Oni ogłaszają mobilizację, oni chcą zabrać młodzież Litwy i utopić ją w strumieniach krwi.

Ani carscy żandarmi, ani służabcy Kaizera ne zdołali potopić obywateli Litwy w kałużach krwi bratniej.

Rolę wykonawcy-kata zamierza wykonać pupil komisarzy moskiewskich, Mickiewicz-Kapsukas.

Co czeka nas w armji bolszewickiej?.. Okropna śmierć!
Każdy komisarz może zastrzelić każdego z nas, jak psa.
Nas wyszłą na Sybir, przelewać krew za pełne pieniądze bolszewickie kieszenie.
Obywatele, nas oczekuje śmierć głodowa!
Obywatele Litwy! Niech nikt nie idzie na punkty zborne.
Oni pragną kierować brata na brata! To im się nie uda!
Armija litewska rozbija wszędzie bolszewików i wkrótce oswobodzi Litwę od band bolszewickich.

Obywatele Litwy! Bądźcie przygotowani spotkać armję Litewską. Organizujcie wszędzie oddziały partyzanckie i uzbrojwszy się pomagajcie naszej armji pędzić bolszewików.

Zorganizowane oddziały kierujcie do Kowna, do armji Litewskiej, która broni spraw robotników i włościan.

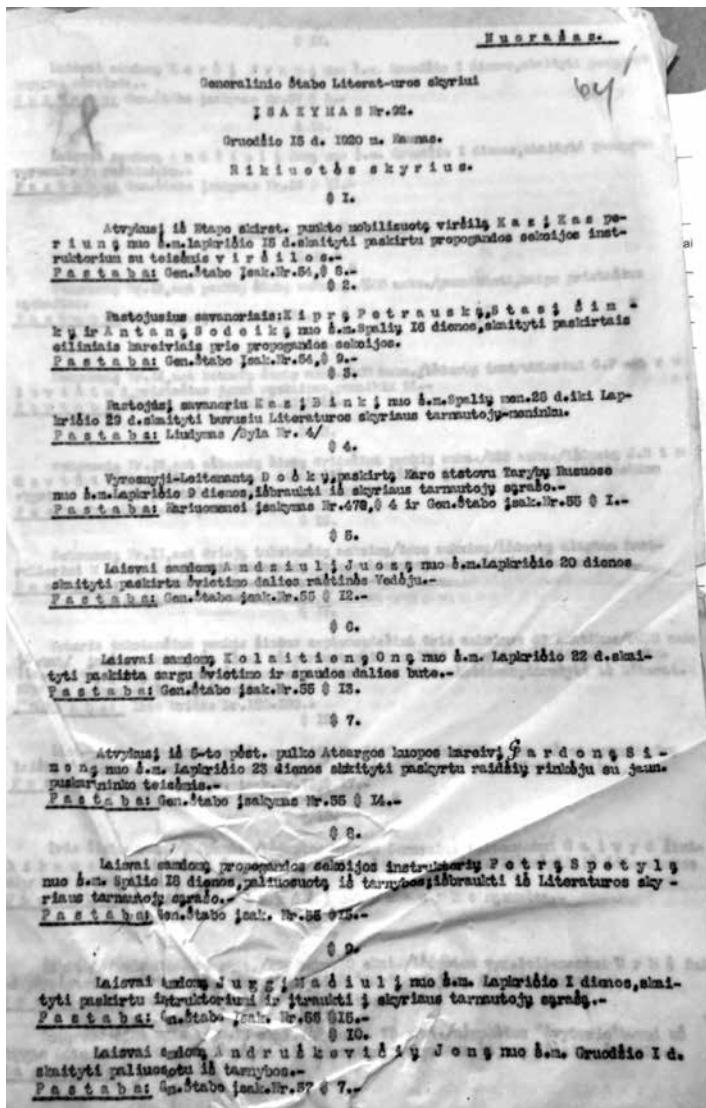
Obywatele Litwy! Psujcie w miejscowościach zajętych przez bolszewików planty kolejowe, przerywajcie przewodniki telefonów i telegrafu. Prześladujcie wszędzie bolszewików, żeby oni, możliwie jak najprędzej uciekli z Litwy, żeby oni nie zdążyli zabrać nam ostatniego bydlęcia, ostatniego kawałka chleba.

Ci Litwini, których oszukali agenci bolszewicy i wstąpili do czerwonej armii, już uciekają z tamtąd do Kowna i wstępują w szeregi armji Litewskiej.

Nie pozwólcie oszukiwać siebie!
Nie wstępujcie do armji bolszewickiej!
Precz z mobilizacją ogłoszoną przez Kapsukasa!

Precz z bolszewikami z Litwy!!!
Niech żyje prawdziwy rząd Litwy!!!
Niech żyje armija Litewska w Kownie!!!
Komitet Obrony Litwy.

3 priedas. 1920 m. gruodžio 15 d. įsakymas
Literatūros skyriui Nr. 92

5 priedas. Lietuvių karikatūrose Lenkija dažnai vaizduota kaip plėšrus baltas erelis

Karys, 2018, Nr. 4, p. 21

MILITARY PSYCHOLOGICAL OPERATIONS IN LITHUANIA: HISTORICAL EXPERIENCE OF THE PERIOD OF 1919-1938

Sergeant Irma ILJINA-VALOTKĖ,
General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

The topical subject is based on current events in the increasingly global world where psychological operations and propaganda are used almost every day to influence target audiences. The article analyzes military psychological operations and psychological measures used in Lithuania in the period from 1919 to 1938. The article aims to investigate whether psychological operations and psychological measures were used in the mentioned period in Lithuania. As the subject has been poorly researched, the literature on the subject in Lithuanian is scarce. Domestic and frontline propaganda measures and key targets are analyzed based on the archives of the Office of the Chief Archivist of Lithuania.

The article revealed that the main aim of psychological operations and propaganda was to affect the understanding, attitude and behavior of a target audience. Despite the possibilities of modern technologies, the key tactics and techniques of psychological operations have remained unaltered as well as face-to-face interaction.

During the Wars of Independence, Lithuanian political and military authorities realized that in addition to a strong and modern military it is necessary to have an institution for public education, informing the public on the issues of concern and disseminating national narrative in the provinces, frontlines and occupied territories. During the first years of independence, the state propaganda and its dissemination in the country and frontlines were the responsibility of the Section of Literature at the General Staff. The Subsection of Publishing was opened on 1 September 1920. When the General Staff was reformed, the responsibility for the dissemination of propaganda was delegated to the subsections of the newly established Section of Military Science. The Section of Military Training and Propaganda carried out the functions of military education and civil-military cooperation.

The specialists had a heavy workload. They had to spread the propaganda supporting military actions and mobilizing and educating the society. In 1920, the separation of military and civil propaganda was proposed. When the fights ceased and Klaipėda region was reclaimed, the propaganda nationwide was assigned to the Riflemen's Union and later to the Union for the Liberation of Vilnius. The circumstances were favorable for separating military and civil propaganda.

Lithuanians succeeded in the psychological operations against the state opponents. The frontline propaganda aimed to demoralize and confuse enemy soldiers, increase their dissatisfaction with their government and make them doubt its actions. The most common psychological measures in the frontline were taken using airborne leaflet propaganda. Different leaflets (proclamations, letters, caricatures, etc.) were scattered from the aircrafts by recruited local agents, etc. Psychological measures also included activities of special instructors, face-to-face interaction, activism, public speeches, etc. Domestic propaganda focused on educating the residents about the key issues of the state and military training and education.

The Subsection of Propaganda under the Section of Literature closely cooperated with the Section of Intelligence and other institutions in psychological operations or, as it was said then, spreading propaganda in three directions: Latvia, Poland and Klaipėda region.